

১০৩৭
(৬৫)

১০৩৭

বাগ্মীবোতা দেশভক্ত ফকর

শ্রীঅতুল চন্দ্র বক্রা

৬২
৪

৩৪
২

অসম সাহিত্য সভা
ভগবতী প্রসাদ বৰুৱা ভৱন
গুৱাহাটী।

বাগ্মীনেতা দেশভক্ত ফুকন

শ্রীঅতুলচন্দ্র বক্রা

৬২ (৩)
৪

BAGMINETA DESABHAKTA PHOOKUN—Desa-
bhakta Phookun, the leader as an orator—a
brochure dealing with the different aspects of
the leader, Tarunram Phookun's oratorical
genius—written by Sri Atul Chandra
Barua and published by Sri Naren
Hazarika of Mangaldai, in
commemoration of the
birth centenary of
the Desabhakta,
1977.

প্রকাশক :

শ্রীনবেন হাজৰিকা বি. এ.
মঙ্গলদৈ

প্রথম সংস্কৰণ : জানুৱাৰী, ১৯৭৭
গ্রন্থকাৰৰ দ্বাৰা সৰ্বস্বত্ব সংৰক্ষিত

বেচ :

সাধাৰণ সংস্কৰণ.....তিনিটকা
উন্নত সংস্কৰণ..... পাঁচ টকা

মুদ্রাকৰ :

শ্রী প্রশান্ত শৰ্মা বি. এচ. চি.
পূৰ্বদেশ মুদ্রণ
ৰিহাবাৰী, গুৱাহাটী ৭৮১০০৮

উচৰ্গা

মৰমৰ জী-জোঁৱাই
মিনু আৰু পোনাৰ হাতত
তেওঁলোকৰ বিয়াৰ সময়তে ফুলি উঠা
এইপাহি স্মৃতি-পুষ্প

গ্ৰন্থকাৰৰ অন্যান্য গ্ৰন্থ

প্ৰজাপতিৰ নিৰ্বন্ধ	লোকদেৱতা শিৱ	সাহিত্যৰ ৰূপৰেখা
মদন আৰু বসন্ত		সমালোচনা সাহিত্য
গল্প-ভাৰতী	নবী-কথা	সাহিত্য-দৃষ্টি
সন্ধিয়াৰ সাধু	শঙ্কৰদেৱ (অনুবাদ)	সাহিত্য-জীৱন
	মনসা কাব্য আৰু ওজাপালি	
মাজ নিশাৰ সাধু		অসমীয়া কাব্যত
ভূমি আৰু জীৱন		প্ৰেমৰ বোঁৱতী স্মৃতি
স্মৃতিৰ ৰঙিয়া		ডাকেবোলে শুন
ওলট-পালট		উপায়
		কাব্য-প্ৰভা
		শৰৎচন্দ্ৰ গোস্বামী

কৈফিয়ৎ

অসম সাহিত্য সভা আৰু অসমৰ ৰাজ্যিক চৰকাৰে ১৯৭৫ চনৰ ৩ নবেম্বৰত কৰ্মাবীৰ নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈৰ আৰু ১৯৭৭ চনৰ ২২ জানুৱাৰীত দেশভক্ত তৰুণৰাম ফুকনৰ জন্মশতবাৰ্ষিকী দিন দুটা নিষ্ঠা সহকাৰে আনুষ্ঠানিকভাৱে উদ্‌যাপন কৰিবলৈ লৈ সেই আপাহতে দুয়োগৰাকী পুণ্যশ্লোক দেশনেতাৰ কাৰ্য্যাবলী আলোচনাৰ দ্বাৰা দুয়োৰে স্মৃতি-তৰ্পণ কৰাৰ উপৰিও তেৰাসকলৰ ৰচিত ৰচনাৱলী আৰু সেই সম্পৰ্কীয় স্মৃতিগ্ৰন্থ প্ৰকাশ কৰিবলৈ কৰা প্ৰচেষ্টা অসমবাসী আৰু অসমীয়া ৰাইজৰ কাৰণে কম ভাগ্য, উৎসাহ আৰু গৌৰৱৰ কাৰ্য্য হোৱা নাই। দেশৰ শাসন আৰু সাহিত্যৰ ইতিহাসত এনে মহৎ কাৰ্য্যৰ স্বীকৃতি যথাযথৰূপে লিপিবদ্ধ হৈ থাকিব।

মুক্তিযুদ্ধৰ স্বনামধন্য বিখ্যাত নেতা হৈও ফুকন আৰু বৰদলৈ দেৱদ্বয়ে অসমীয়া সাহিত্যৰ ভঁৰাললৈ যি কেইপদ বাছকবনীয়া 'জালিকটা পুষ্পহাৰ' দান দি গ'ল তাৰ তুলনা নাই। কাৰাগাৰেই আছিল দুয়োৰে সেই সাহিত্য-সৃষ্টিৰ ঘাই কমাৰশাল।

দুয়োৰো, বিশেষকৈ দেশভক্ত ফুকনৰ অসাধাৰণ বাগ্মিতা আছিল দেশবাসীৰ বিপুল আগ্ৰহ আৰু ঔৎসুক্যৰ সামগ্ৰী। সেই বাগ্মিতাৰ এটি ক্ষুদ্ৰ আভাস সাহিত্য সভাৰ স্মৃতিগ্ৰন্থত থূলমূলভাৱে দিবলৈ নিৰ্দ্ধিষ্ট হৈ আমি যিকণ চেষ্টা কৰিবলগীয়া হৈছিলোঁ। তাকেই আমাৰ অধাধ্য গুৰু আৰু উপদেষ্টা শ্ৰীযুত অতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকাদেৱৰ উপদেশক্ৰমে নতুন সমল সংযোগৰ সহায়ত ভাঙি ন-কৈ গঢ়ি 'বাগ্মীনেতা দেশভক্ত ফুকন' ৰূপে ৰূপায়িত কৰা হ'ল। বাগ্মিতাৰ প্ৰসঙ্গত দেশভক্তৰ কাৰ্য্যাবলী আৰু আঞ্চলিক ভাষাজ্ঞানৰ নিদৰ্শন আমাৰ সেই সময়ৰ পঢ়াশলীয়া ছাত্ৰসুলভ

জ্ঞান আৰু অভিজ্ঞতাৰ হেতুকে মঙ্গলদৈ অঞ্চলতে আবদ্ধ
থাকিল। অৱশ্যে সম্প্ৰসাৰণৰ আশা আৰু স্থল ব'ল।

আৰ্হি কাকত চোৱাত আমাক শ্ৰীমান নৱকুমাৰ হাজৰিকা
বোপাই সহায় কৰিছে। তেওঁলৈ আমাৰ আশীৰ্বাদ আৰু
আদিবেপৰা অন্তলৈ দিহা পৰামৰ্শ দি সহায় কৰা বাবে শ্ৰদ্ধেয়
শ্ৰীযুত গিৰিধৰ শৰ্মাদেৱলৈ আমাৰ কৃতজ্ঞতাপূৰ্ণ স্বীকৃতি
থাকিল।

২২ ডিচেম্বৰ/১৯৭৬

নৱগিৰি ; চানমাৰি

গুৱাহাটী—৭৮১০০৩

শ্ৰীঅতুলচন্দ্ৰ বৰুৱা

সূচীপত্ৰ

- পৃষ্ঠা ১-৫ দেশভক্ত তৰুণৰাম ফুকন (থোৰতে জীৱনীটো)
” ৬-১৫ বাগ্মী ফুকন
” ১৬-২১ যম ৰজাৰ আদালতত তৰুণ ফুকন
” ২২-২৮ কানি বেপাৰিৰ মোকদ্দমাত বেৰিষ্টাৰ ফুকন
” ২৯-৩৬ ভূধৰ পণ্ডিতৰ মোকদ্দমাত ফুকন চাহাব
” ৩৭-৪৬ দেশভক্ত ফুকনৰ বাগ্মিতাত আঞ্চলিক মাত-কথাৰ যাদু

দেশভক্ত তৰুণৰাম ফুকন

(থোৰতে জীৱনীটো)

কাল পৰিবৰ্তনশীল। কালৰ চক্ৰত জগতৰ সকলো বস্তুৰে পৰিবৰ্তন ঘটে। ই জাগতিক ৰীতি। ইয়াৰ ব্যতিক্ৰম নাই। আমাৰ স্বাধীন ভাৰততে এনে এটা দিন আছিল যেতিয়া জনতাৰ মাজৰপৰা কোনো এজনে উচ্চৈশ্বৰে 'বন্দে' বুলি চিঞৰি উঠিলে আনসকলে লগে লগে উত্তেজিতকণ্ঠে প্ৰতিধ্বনিৰ দৰে উত্তৰ দিছিল—'মাতৰম্'। তেনেকৈ 'ইন্কিলাব' ধ্বনিৰ উত্তৰত ওলাইছিল 'জিন্দাবাদ্'। এই ধ্বনিবোৰৰ যুগ্মবন্ধন যেন অবিচ্ছেদ্য, অবিভাজ্যীয়, অভ্রান্ত আৰু অপৰিবৰ্তনীয়। ঠিক তেনেকৈ কিছুমান লোকে নিজৰ স্মৃতিৰ বলত এনে কিছুমান বিশেষ আখ্যা নামৰ লগত অৰ্জন আৰু সংযোজন কৰি লবলৈ সক্ষম হৈছিল যিবোৰ আঙুলিৰ নখৰ দৰে হৈ তেওঁলোকৰ নিজ নিজ নামৰ অংশ-বিশেষ হৈ পৰিছিলঃ স্বামী বিবেকানন্দ, লোকমাণ্য তিলক, মহাত্মা গান্ধী, দেশবন্ধু চিত্তৰঞ্জন দাস, কৰ্মবীৰ নবীন চন্দ্ৰ বৰদলৈ, দেশভক্ত তৰুণৰাম ফুকন, লোকপ্ৰিয় গোপীনাথ বৰদলৈ—তাৰে গোটাচেৰেক উদাহৰণ। দেশভক্ত ফুকন বুলিলে মানুহে তৰুণৰাম ফুকনৰ বাহিৰে আনৰ কথা নাভাবে। এইজনা পুৰুষ-সিংহৰ কৰ্মময় জীৱনৰ চমু বিৱৰণ এটা ইয়াত পোনতে দাঙি ধৰা যাওক।

দেশভক্ত ফুকনৰ পূৰ্বপুৰুষসকল আছিল আদিত্য চৌধুৰীৰ মানুহ। তেওঁৰ আজো ককাক নাবালক অৱস্থাতে ঘাটমাউৰা হৈ নান-নবঙ্গ অৱস্থাত গুৱাহাটী পাইছিলহি। সেই সময়ত গুৱাহাটীত

লক্ষ্মীনাথায়ণ ব্রহ্মচাৰী বুলি এজন। সাধু সন্তাসী পশ্চিমবঙ্গৰ আহি বাস কৰিছিল। এই সন্তাসী ব্রাহ্মণজনে সেই ল'ৰাটিক পাই নিজ পুত্ৰৰ দৰে তুলিতালি ললে আৰু নাম দিলে পৰশুৰাম। তেওঁ এই ল'ৰাটিকেই নহয় তেওঁৰ দৰে আৰু ছয়টি নিষ্ঠুৰ শিশুক পিতৃবৎ পালন কৰি ডাঙৰ-দীঘল কৰি নাম দিছিল ক্ৰমে—সীতাৰাম, সন্তুৰাম, বণৰাম, অভিৰাম, পটাভিৰাম আৰু পাতলী। তেওঁ যথাসময়ত এওঁলোকৰ ঘৰ-সংসাৰো পাত দিছিল। পাতলীয়ে আছিল একমাত্ৰ কন্যাশিশু।

লক্ষ্মীনাথায়ণ ব্রহ্মচাৰীৰ তত্বাবধানে ডাঙৰ-দীঘল হোৱা পৰশুৰামৰে পুত্ৰ যজ্ঞৰাম, যজ্ঞৰামৰ পুত্ৰক বলৰাম আৰু বলৰামৰ পুত্ৰ প্ৰসিদ্ধ তৰুণৰাম ফুকন। বলৰাম ফুকনৰ তিনিজনী ভাৰ্য্যা। তাৰে তৃতীয় গৰাকীৰ গৰ্ভত তৰুণৰামৰ জন্ম হয়—ইংৰাজী ১৮৭৭ চনৰ ২২ জানুৱাৰী; ১৭৯৯ শকৰ ৮ মাঘ শনিবাৰে, গুৱাহাটীৰ ভৰলুমুখত।

তৰুণৰাম ফুকন কথাই-কামে চিৰ-তৰুণ আছিল। সকলো ঠাইতে, সকলো অৱস্থাতে তেওঁ উৎসাহ-আনন্দৰ জীৱন্ত প্ৰতিমূৰ্তি স্বৰূপ আছিল। তেওঁ তীক্ষ্ণ বুদ্ধিৰ ছাত্ৰ আছিল আৰু তেওঁৰ হাতৰ আখৰো—ইংৰাজীয়ে হওক বা অসমীয়াই হওক—বৰ ধুনীয়া আছিল। তেওঁৰ স্মৃতিশক্তি ইমান প্ৰখৰ আছিল যে এবাৰ পঢ়া কথাখিনি তেওঁ দুবাৰ পঢ়িব নালাগিছিল।

১৮৯৫ চনত গুৱাহাটী হাইস্কুলৰপৰা (১৯০০ চন পৰ্যন্ত গুৱাহাটী কলেজিয়েট হাইস্কুলৰ নাম আছিল গুৱাহাটী হাইস্কুল) তেওঁ প্ৰৱেশিকা পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হৈ দহটকীয়া জলপানি লৈ কলিকতাৰ প্ৰেচিডেন্সি কলেজত পঢ়িবলৈ লৈছিল। উচ্চ শিক্ষা লাভ কৰাৰ উদ্দেশ্যে কলিকতাত তেতিয়া অনেক অসমীয়া ছাত্ৰ বাস কৰিছিল। সেইসকলৰ ভিতৰত ৰাধানাথ ফুকন, নবীন চন্দ্ৰ বৰদলৈ, বিষ্ণুপ্ৰসাদ দুৱৰা, কালিৰাম মেধি, প্ৰবোধ চন্দ্ৰ বৰদলৈ,

যোগেন্দ্ৰ নাথ বৰুৱা (জজ), কমল চন্দ্ৰ কাকতি, লক্ষ্মীনাথ শৰ্মা, জগন্নাথ বুজবৰুৱা, টকেশ্বৰ চলিহা, সূৰ্য্য বৰুৱা, বামদেৱ গোস্বামী, সভাৰাম দাস আদিসকলৰ নাম বিশেষ উল্লেখযোগ্য।

১৮৯৭ চনত তৰুণৰাম ফুকন ডাঙৰীয়া এফ. এ মহলাত উত্তীৰ্ণ হয়। তাৰ পাছত তেওঁ প্ৰেচিডেন্সি কলেজতে বি-এ পঢ়ে। সেই সময়ত বিলাতলৈ যোৱাটো অনেক ছাত্ৰৰে এটা জীৱনৰ ব্ৰতৰ দৰে হৈ পৰিছিল। ডেকা তৰুণৰাম ফুকনেও বিলাতলৈ যোৱাৰ সদায় সপোন দেখিছিল। সপোন দেখাই নহয়, সেই সপোন তেওঁ কাৰ্য্যতো পৰিণত কৰিলে: পৰৰ সহায়ত ধন কৰ্জা লৈ হলেও তেওঁ বিলাতলৈ গৈছে এৰিলে। ই উনবিংশ শতিকাৰ শেষ ভাগৰ কথা। তেওঁ তিনি বছৰৰ অধিক কাল বিলাতত আছিল আৰু এই কালছোৱাৰ ভিতৰতে বেৰিষ্টাৰি পাছ কৰিছিল। বিলাতত তেওঁৰ বয়স্ক বন্ধু আছিল জে. বৰুৱা। বিলাতত থকা কালত দুয়ো হেনো দুখন নতুন চাইকেল লৈ এটা নিৰ্দিষ্ট সময়ত লণ্ডনৰ আলিবাটত চাইকেলত উঠি টহল দিয়াটো দুয়োৰো এটা অভ্যাসৰ কাম হৈ পৰিছিল।

অসমলৈ উভতি অহাত ১৯০৫ চনত বেৰিষ্টাৰ তৰুণৰাম ফুকন ডাঙৰীয়াৰ গুৱাহাটীৰ সভান্ত শিক্ষিত সম্প্ৰদায়ে সমূহীয়াভাৱে কটন কলেজত সম্বৰ্দ্ধনা জনাইছিল। মিষ্টাৰ এফ. ডব্লিউ ছুড্‌মাছ'ন চাহাব তেতিয়া কটন কলেজৰ অধ্যক্ষ আছিল। বিলাতী চাহাব-সকলৰ বাহিৰেও মানিক চন্দ্ৰ বৰুৱা, ৰায়বাহাদুৰ ভুবনৰাম দাস, ৰায়বাহাদুৰ কালীচৰণ দাস প্ৰমুখ্যে গুৱাহাটী চহৰৰ অনেক গণ্যমান্য লোক এই সম্বৰ্দ্ধনা সভাত উপস্থিত আছিল। ফুকনে এই সভাত প্ৰায় এঘণ্টাকাল বিলাতত লাভ কৰা অভিজ্ঞতাৰ বিষয়ে সুন্দৰ ইংৰাজীত অনৰ্গল বক্তৃতা দি শ্ৰোতাসকলক মুগ্ধ কৰিছিল।

তৰুণৰাম ফুকন ডাঙৰীয়াই ১৯০৫ চনৰপৰা ১৯০৯ চনলৈ কলিকতাত ভাৰাঘৰত থাকি আইন ব্যৱসায় আৰম্ভ কৰে।

এই সময়তে কবি ববীন্দ্রনাথ ঠাকুৰে তেওঁক নিজৰ জোঁৱাইৰূপে পাবৰ কাৰণে যত্ন কৰিছিল। তেওঁ কিন্তু সেই প্ৰস্তাৱত সন্মতি নিদি কৈছিল—‘তাকে কৰিলে মই আৰু তৰুণৰাম ফুকন হৈ নাথাকিম; মানুহে মোক ৰবি ঠাকুৰৰ জোঁৱাই বুলিহে জানিব। মই তৰুণৰাম ফুকন হৈয়ে থাকিব খোজো।’ তাৰ পিছত ১৯১০ চনত ডিব্ৰুগড় নিবাসী পৰশুৰাম খাউণ্ড হাকিমৰ তৃতীয় কন্যা বিদ্যাপ্ৰভা (ঘৰত মতা নাম বিজুলী) আইদেউৰ লগত তেওঁৰ বিয়া হয়।

বৈবাহিক জীৱনত তেখেতসকলৰ চাৰিটি সন্তান লাভ হয়; দুটি পুত্ৰ, দুজনী কন্যা। কন্যা দুগৰাকী (প্ৰতিভাদেৱী আৰু ৰেণু দেৱী) আজি ইহ সংসাৰত নাই। পুত্ৰ দুজন। শ্ৰীবেলেন্দ্ৰৰাম ফুকন আৰু শ্ৰীনৃপেন্দ্ৰৰাম ফুকন দুয়ো নিজ নিজ কৰ্মক্ষেত্ৰত সুপ্ৰতিষ্ঠিত হৈছে। শ্ৰীবেলেন্দ্ৰৰাম ফুকন এজন কৃতী জননায়ক আৰু শ্ৰীনৃপেন্দ্ৰৰাম ফুকন অসম চৰকাৰৰ এজন ওখ খাপৰ বিষয়া।

দেশভক্ত ফুকন ডাঙৰীয়াই ওৰে জীৱন দেশৰ কামতেই কটাইছিল। কৰ্ম্মবীৰ নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈ আছিল তেওঁৰ জ্যেষ্ঠ সহকৰ্মী। এই দুজন নেতাৰ সাহস, বুদ্ধি আৰু ধৈৰ্য্যৰ গুণতে ১৯২৬ চনত ইংৰাজৰ কঢ়ামুঠীয়া শাসন কালতো চৰকাৰী সাহায্য দূৰতে থাক, চৰকাৰৰ লগত শিং পাতি গুৱাহাটীৰ ওচৰৰ পাণ্ডু নগৰত সৰ্বভাৰতীয় কংগ্ৰেছ মহাসভাৰ মুকলি অধিবেশন পতা সম্ভৱ হৈ পৰিছিল। ফুকন ডাঙৰীয়াৰ বৈচিত্ৰ্যপূৰ্ণ জীৱনৰ একো একোটি উজ্জ্বল গুণে জীৱনৰ একো একো দিশ উদ্ভাসিত কৰি সেই দিশত উজলি উঠা ফুকনজনকে ফুকন বুলি জানিবলৈ দি বহুগুণসম্পন্ন ফুকনগৰাকীক সম্যকৰূপে জনাত আত্মকাল ঘটাইছিল। সেয়েহে চিকাৰী ফুকন, সভাস্থৰনি ফুকন, দেশভক্ত ফুকন, ছাত্ৰবন্ধু ফুকন, সাহিত্যিক ফুকন, বেৰিষ্টাৰ ফুকন, ৰসিক ফুকন, অগ্ৰাৰোহী ফুকন, বৰশী বোৱা কানাই ফুকন

আদি নানাভাৱে মানুহে তেওঁক জানিছিল আৰু বুজিছিল। সেই হেতুকে খেনোৱে তেওঁৰ মৃত্যুত পুৰণি বচন মাতি কৈছিল—

বলি বীৰ বালী বীৰ অৰ্দ্ধ হনুমান।

নহব নোলাব বীৰ কৰ্ণৰ সমান ॥—

তৰুণৰাম ফুকন আছিল তেনে এজন মহাবীৰ কৰ্ণ।

১৯৩৯ চনৰ ২৮ জুলাইত দেশভক্ত তৰুণৰাম ফুকন ডাঙৰীয়াৰ অকস্মাৎ পৰলোক ঘটে। ফুকন ডাঙৰীয়াৰ অক্লান্ত দেশসেৱাৰ ক্ষুদ্ৰ স্বীকৃতিস্বৰূপে দেশবাসীয়ে তেওঁক জীৱদ্দশাতে দেশভক্ত আখ্যাৰে বিভূষিত কৰিছিল।

বাগ্মী ফুকন

একালত তৰুণৰাম ফুকনৰ নাম নুশুনা লোক অসমত নাছিল। আবালবৃদ্ধ সকলোৱে তেওঁক জানিছিল। সম্পূৰ্ণ নাম যদিও আছিল তৰুণৰাম ফুকন তথাপি তেওঁ লোকসমাজত জনাজাত আছিল—তৰুণ ফুকন, ফুকন চাহাব, ফুকন ডাঙৰীয়া আৰু বিশেষকৈ দেশভক্ত ফুকন বুলিহে। সাহস, প্ৰতিভা, বাগ্মিতা, উপস্থিত বুদ্ধি আৰু ৰূপলাবণ্য—এইবোৰৰ সমাহাৰ একত্ৰে ধাৰণ কৰা তেওঁৰ সমকক্ষ লোক অসমত কিয় ভাৰততে অতি বিৰল আছিল। ইয়াত ফুকন ডাঙৰীয়াৰ বাগ্মিতাৰ ক্ষুদ্ৰ আভাস এটি মাত্ৰ দিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হ'ব।

এই থিনিতে উল্লেখ কৰা উচিত যে ফুকন ডাঙৰীয়াৰ জীৱন দুতৰপীয়া আছিল। কৰ্মক্ষেত্ৰত আৰু সভা-সমিতিত তেওঁ আছিল এগৰাকী অগ্ৰগণ্য নেতা আৰু প্ৰথম শ্ৰেণীৰ বক্তা, "আৰু মামলা-মোকদ্দমাত এজন আইনজ্ঞ নিপুণ বেৰিষ্টাৰ। মোকদ্দমাৰ যিকোনো পক্ষৰ লোকেই হওক তেওঁৰ ওচৰ পালে মনত নিৰ্ভয় পাইছিল। সকলো ক্ষেত্ৰতে কিন্তু তেওঁৰ বাগ্মিতা আৰু ৰসিকতা আছিল শ্ৰোতাৰ কাৰণে পৰম উপভোগ্য সামগ্ৰী। তেওঁৰ সুন্দৰ দৰ্শন চেহেৰাটি চাবলৈ আৰু কথাত মৌ-বৰষা ৰসিকতা শুনিবলৈ মানুহ জাঙুল খাই পৰিছিল।

ঐতিহ্যৰ ফালৰপৰা ৰাজনৈতিক বাগ্মিতা ভাৰতীয় সাধনাৰ বস্তু নহয়। যুক্তি, তৰ্ক, চিন্তা আৰু মননশীলতাতহে দূৰ অতীতৰ ঋষি-মুনি-সকলৰ যুগৰপৰাই ভাৰতে সূখ্যাতি লাভ কৰি আহিছে।

ৰাজনৈতিক বাগ্মিতা বহুপৰিমাণে গণতন্ত্ৰৰ দান। আৰু অনেক বস্তুৰ দৰে ভাৰতত এই প্ৰকাৰ বাগ্মিতাৰ প্ৰচলন হয় পশ্চিমীয়া সভ্যতা বিস্তাৰৰ লগে লগে, আৰু ছাৰ সুৰেন্দ্ৰনাথ বানার্জীয়ে ভাৰতলৈ পোন প্ৰথমে এই বাগ্মিতা আনিছিল বুলি কোৱা হয়। লগুনৰ দৰে ঠাইতো তেওঁ ভাৰতৰ অতীত গোৰুৰ বিষয়ে ইংৰাজী ভাষাত ওজস্বিনী বক্তৃতা দি শ্ৰোতৃমণ্ডলীক বিস্ময়-বিমুগ্ধ কৰিব পাৰিছিল। সেই অৰ্থত অসমৰ প্ৰথম বাগ্মী বক্তা আছিল তৰুণৰাম ফুকন ডাঙৰীয়া। ফুকনৰ বক্তৃতা শুনাৰ সুযোগ যাৰ ভাগ্যত ঘটনা নাছিল তেওঁ ফুকনৰ বক্তৃতাৰ ৰস আৰু মাধুৰ্য্যৰ কথা সম্যকভাৱে উপলব্ধি কৰিব নোৱাৰে। তৰুণৰাম ফুকন আছিল এজন খুলন্তৰ সভাপুৰণি পুৰুষ আৰু সেয়ে তেওঁৰ বক্তৃতাৰ পূৰ্ণতা সাধনত ভালেখিনি সহায় কৰিছিল। ইংৰাজী, অসমীয়া, হিন্দী, বঙলা, উৰ্দু আৰু নেপালী—এই আটাইকেইটা ভাষাত তেওঁ সবসৰীয়াকৈ ৰসাল বক্তৃতা দিব পাৰিছিল। তেওঁৰ মাতটোও আছিল মিঠা আৰু গল্গলীয়া।

তাহানি কলিকতাৰ প্ৰেচিডেন্সি কলেজত বি. এ. পঢ়ি থকা কালত তেওঁক এদিন অসমীয়া ছাত্ৰসকলৰ অ. ভা. উ. সা. সভাত বক্তৃতা দিবলৈ দিয়া হৈছিল। বক্তৃতাৰ বিষয় আছিল "অসমীয়াৰ অসমৰ প্ৰতি বৰ্তমান কৰ্তব্য।" সভাৰ সভাপতি আছিল জগন্নাথ বৰুৱা : বি-এ জগন্নাথ। আধা ঘণ্টা পৰ অনৰ্গল বক্তৃতা দিয়াৰ পিছত ফুকনে বক্তৃতা শেষ কৰিবহে পালে সভাপতি জগন্নাথ বৰুৱাই তেওঁৰ বাগ্মিতাৰ ভূয়সী প্ৰশংসা কৰি কলে, 'তৰুণৰ বাকশক্তি অতিশয় প্ৰশংসনীয়, কালত তেওঁ এদিন এজন প্ৰখ্যাত বক্তা হ'ব।' বি-এ জগন্নাথৰ মুখত ফুল-চন্দন পৰিল : তেওঁৰ সেই ভৱিষ্যদ্বাণী আখৰে আখৰে ফলিয়ালে। দেশভক্ত ফুকনৰ গোৰুৱোজ্জ্বল বাগ্মিতাৰ স্বীকৃতিয়ে ইয়াতে পোনতে গজালি মেলে।

(২)

১৯২২/২৩ চনৰ কথা। ফুকনে তেতিয়া দেশবন্ধু চিত্তৰঞ্জন দাস আৰু মতিলাল নেহৰুৱে গঠন কৰা কংগ্ৰেছৰ স্বৰাজ্য দলত যোগদান কৰিছে আৰু দেশবন্ধু চিত্তৰঞ্জন দাসৰ লগত লগ লাগি ভাৰতৰ নানা ঠাইত সভা-সমিতি পাতি গঠনমূলক কাম কৰি ফুৰিছে। মহাত্মা গান্ধীৰ নেতৃত্বত তেতিয়া কংগ্ৰেছে কাউন্সিল বৰ্জনৰ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰিছিল আৰু স্বৰাজ আন্দোলনৰ সময়ত আনকি স্কুল-কলেজ, অফিচ-আদালত পৰ্য্যন্ত ভ্যাগ কৰিবলৈ সকলোকে উপদেশ দিছিল। মতিলাল-চিত্তৰঞ্জন-ফুকনৰ নেতৃত্বত স্বৰাজ্য দলে এই কাউন্সিল বৰ্জন সিদ্ধান্তৰ প্ৰতিকূলে উঠি আইনসভাবোৰ যথাসম্ভৱ দখল কৰি লবলৈ আৰু তাকে কৰি সাংবিধানিক আৰু নিয়মতান্ত্ৰিকভাৱেই জনসাধাৰণৰ আৰু কংগ্ৰেছৰ মূল উদ্দেশ্য পূৰণ কৰিবলৈ আন্দোলন কৰাৰ পোষকতা কৰিছিল। ফুকনে তাৰে যুক্তি প্ৰদৰ্শন কৰি কৈছিল 'বৃটিছ শাসনৰ সুপ্ৰতিষ্ঠিত প্ৰাচীৰ এটা চুৰমাৰ কৰিবলৈ হলে বাহিৰৰপৰা তাত টুকুৰিয়াই থাকিলেই নহব, কিছুমানে বৈধভাৱে তাৰ ভিতৰত প্ৰৱেশ কৰি তাত ভিতৰৰপৰাও গধুৰ হাতুৰীৰ কোব বহুৱাব লাগিব। ইয়াকে জনসাধাৰণক বুজাবৰ বাবে স্বৰাজ্য দল গঠিত হৈছে।' বস্তুতঃ স্বৰাজ্য দলৰ নেতাসকলে সেই উদ্দেশ্য প্ৰচাৰৰ অৰ্থে নানা ঠাইত সভা-সমিতি পাতি বক্তৃতা দি ফুৰিছিল।

এদিনৰ কথা। স্বৰাজ্য দলৰ সভা এখন মাদ্ৰাজৰ ওচৰৰ ঠাই এখনত বহিছিল। তাত দেশবন্ধু চিত্তৰঞ্জন দাসে ভাষণ দিব। সভাস্থল জনসমুদ্ৰত পৰিণত হ'ল; কাৰণ, সেই সময়ত দেশবন্ধু চিত্তৰঞ্জন দাসৰ চিত্তাকৰ্ষক ভাষণ জনতাৰ বিপুল আগ্ৰহ আৰু শ্ৰদ্ধাৰ বস্তু আছিল। পিছে সেইদিনা যথাসময়ত দেশ-বন্ধুৰ হঠাৎ জ্বৰ আৰু মূৰৰ বিষ উঠিল। সভাস্থলীলৈ গৈ

তেওঁ যত্নগাত ৮৫-ফটাৰলৈ ধৰিলে; তথাপি পিছ নুহুহকিল। জনতাৰ বিপুল হৰ্ষধ্বনিৰ মাজত তেওঁ থিয় হৈ নিজৰ অসুস্থতা আৰু অসমৰ্থতাৰ কথা কৈ ৰাইজৰ ওচৰত ক্ষমা খুজিলে আৰু লগতে ক'লে যে তেওঁৰ লগৰীয়া বন্ধু অসমৰ নেতা তৰুণৰাম ফুকনে তেওঁৰ সলনি বক্তৃতা দিব। তেতিয়ালৈ ফুকনক সেই কথা কোৱা হোৱা নাছিল। ঘৰুৱা কথা-বতৰাত ফুকনৰ প্ৰত্যুৎপন্নমতিত্ব আৰু বাকপটুতাৰ ৰসিকতা তেওঁ সঘনে উপভোগ কৰি আছিল, কিন্তু বিৰাট জনতাৰ উদ্দেশ্যে দিয়া তেওঁৰ ভাষণ তেতিয়ালৈ কোনো দিন ভালকৈ শুনা নাছিল। ফুকন উঠিল আৰু তেওঁৰ স্বভাৱসুলভ নম্ৰতা আৰু ৰসিকতাৰে বক্তৃতা আৰম্ভ কৰিলে। তেওঁৰ বক্তৃতাই জনতাক কেতিয়াবা ইহুৱাই কেতিয়াবা আবেগৰ চকু-লো টোকাই সভাত বিবিধ ৰসৰ তৰঙ্গ তুলিবলৈ ধৰিলে। যথা সময়ত সভা শেষ হ'ল। জনতা ভাগিল, কিন্তু বক্তৃতাৰ প্ৰশংসা সকলোৰে মুখে মুখে শুনা গ'ল।

দেশবন্ধুৰ ওচৰৰ শিবিৰত চিকিৎসকৰ প্ৰতিবিধান মতে জিৰণি লৈ আছিল। সভাভঙ্গৰ লগে লগে শিবিৰত ফুকনক আকোৱালি ধৰি তেওঁ ক'লে—'বন্ধু, তুমি মোক ইমান দিনে ফাঁকি দি আছিল, আজি ধৰা পৰিল নহয়! আজিৰপৰা তোমাৰ কাম মই কৰিম, মোৰ কাম তুমি কৰিবা; সভা-সমিতি মই পাতিম, বক্তৃতা তুমি দিবা; গঠন মোৰ, ভাষণ তোমাৰ।'

(৩)

এইবাৰ ১৯২১ চনৰ কথা। দেশবন্ধু চিত্তৰঞ্জন দাসে বোম্বাই চহৰত ফুকনক মহাত্মা গান্ধীৰ লগত সাক্ষাৎ কৰাই দিলে। ফুকনে মহাত্মা গান্ধীক অসমলৈ নিমন্ত্ৰণ কৰিলে। মহাত্মা গান্ধীয়ে তেতিয়া দক্ষিণ ভাৰতৰ কাৰ্য্যসূচী হাতত লৈ তালৈ যাত্ৰা কৰিবলৈ

ওলাইছিল। তেওঁ সেই কাৰ্য্যসূচী ফুকনক দেখুৱাই সেই সময়ত অসমলৈ আহিবলৈ অসমৰ্থতা প্ৰকাশ কৰিলে। ফুকন কিন্তু সহজে এৰা বিধৰ মানুহ নহয়। তেওঁ তেতিয়া যুক্তি-তৰ্কত নামিল। মহাত্মায়ে তেওঁৰ কাৰ্য্যসূচী বাতিল নকৰে, ফুকনেও নেৰে, যুক্তিৰ উপৰি যুক্তি দিয়ে। ফুকনে কৈছিল—‘আপুনি অসম দেখা নাই। আপুনি ইয়াক হয়তো জঙ্ঘল আৰু ইয়াৰ বাসিন্দাসকলক জঙ্ঘলী বুলিয়ে জানে। কিন্তু আপুনি আজি যি কেৰালালৈ গৈ খাদী প্ৰচলনৰ কাম আৰম্ভ কৰিব খুজিছে অসমলৈ পোনতে এবাৰ গৈ তাৰ পুৰণি আদৰ্শ নিজ চকুৰে চাই আহক। দেখিব ই আপুনি শুনা জঙ্ঘলী দেশ নহয়; অসম নিপুণ শিপিনীৰ কৰ্মক্ষেত্ৰ আৰু পৰিশ্ৰমী কৃষকৰ বিচিত্ৰ দেশ।’ মহাত্মা গান্ধীয়ে তেতিয়া আন কাম কাম কৰি থৈ অসমলৈ আহিবলৈ বাধ্য হৈছিল আৰু অসমীয়া তিৰোতাৰ বোৱা-কটা দেখি আনন্দত অভিভূত হৈছিল। তেওঁৰ সেই আনন্দ, সেই প্ৰশংসা ‘ইয়ং ইণ্ডিয়া’ত প্ৰবন্ধ আকাৰে প্ৰকাশ হৈছিল। সেই কথা-বতৰাতে ফুকনৰ ব্যক্তিত্ব, ফুকনৰ বাকপটুতা আৰু সৰ্ব্বোপৰি ফুকনৰ নেতৃত্ব সম্পৰ্কে মহাত্মা গান্ধীৰ গভীৰ প্ৰতীতি জন্মিছিল আৰু তাক তেওঁ কোনো দিন এৰি দিয়া নাছিল।

সেইবাৰেই মহাত্মা গান্ধীয়ে বিলাতী-বস্ত্ৰদাহ যজ্ঞ অসমত আৰম্ভ কৰে। তেতিয়া ইংৰাজ শাসনৰ পূৰ্ণ পয়োভৰ। য’তে ত’তে সভা-সমিতি পতা নিষেধ। গতিকে বস্ত্ৰদাহ যজ্ঞৰ প্ৰথম সভাখন ভৰলুমুখত ফুকন-টোলতে পতাৰ সিদ্ধান্ত লোৱা হ’ল। মহাত্মা গান্ধীয়ে তাত ভাষণ দিব।

যথাসময়ত সভা বহিল। মহাত্মাই থিয় হৈ প্ৰথমে জনতাৰ প্ৰতি হাতযোৰ কৰি অভিবাদন জনাই বক্তৃতা আৰম্ভ কৰিলে। মহাত্মাই হিন্দীত কয়, ফুকনে তাক তপতে তপতে অসমীয়ালৈ হুবহু তৰ্জমা কৰে। মহাত্মা উঠিলে ফুকন বহে, ফুকন উঠিলে মহাত্মা বহে। ই

এটা নয়নাভিৰাম দৃশ্য হৈ পৰিছিল। জনতাই গান্ধীজী আৰু ফুকনৰ কথা স্তব্ধ হৈ শুনিলে। সেই বক্তৃতা প্ৰচাৰ কৰিবৰ কাৰণে তেতিয়া ‘মাইক’ৰ ব্যৱস্থা নাছিল; তথাপি প্ৰতিজন শ্ৰোতাই ফুকন-মহাত্মা গান্ধীৰ বক্তৃতাৰ প্ৰতিটো কথা শুনিবলৈ পাইছিল। ভাষণৰ শেষত মহাত্মা গান্ধীৰ বক্তৃতা অনুবাদ কৰি ফুকনে কৈছিল—‘বাইজ’, মোৰ বক্তৃতা শেষ হৈ আহিল। আপোনালোকে যদি কেৱল মোক চাবলৈ আহিছে আৰু মোৰ কথা কেৱল কাণেৰেহে শুনিবলৈ আহিছে, আৰু সেইমতে কাম কৰিবলৈ দৃঢ়প্ৰতিজ্ঞ হবলৈ অহা নাই, তেনেহলে মই কাৰো কৰি কৈছোঁ আপোনালোকে মোক ইমানতে উলটি যাবলৈ দিয়ক।’ জনতাই তেতিয়া গৰ্জি লৈ উঠি কলে—‘আপোনাক আমি এনেকৈ যাব দিব নোৱাৰোঁ; আপোনাৰ কথা আমি শুনিম, আপুনি আমাক যি কৰিবলৈ কয় তাকে কৰিম। কি কৰিব লাগে আদেশ কৰক।’

তাৰে ফলত সভা-স্থলীতে বিৰাট বিলাতী-বস্ত্ৰদাহ যজ্ঞৰ জুই দপ্ দপ্ কৈ জ্বলি উঠিছিল আৰু তাহানি জন্মোজয়ৰ সৰ্প-যজ্ঞত চাৰিও ফালৰপৰা সাপবোৰ আহি পৰাৰ দৰে এই অগ্নি-কুণ্ডলৈও চাৰিও ফালৰপৰা দলিয়াই দিয়া বিলাতী কাপোৰবোৰ উৰি আহি ওপৰা-উপৰিকৈ পৰিছিলহি। এই জুই পিছৰ দিনালৈও জ্বলি আছিল।

তাৰ পিছ দিনা উজান বজাৰৰ নাট্য মন্দিৰত মহিলাসকলৰ বিৰাট সভা বহিল। সেই সভাত দেশনেতা মহম্মদ আলিয়ে উৰ্দু ভাষাত এটা তেজস্বী বক্তৃতা দিছিল। তাতো ফুকন ডাঙৰীয়ায়ে সেই একে তেজ, একে ওজস্বীতাৰে তাৰ ভাঙনি সমবেত জনতাৰ আগত অসমীয়াত দাঙি ধৰিছিল। ইয়াৰ পিছত তেজপুৰ, নগাঁও, আৰু ডিব্ৰুগড়ত বহা সভাবোৰতো একেভাৱে ফুকন ডাঙৰীয়াই মহাত্মা গান্ধীৰ ভাষণ অসমীয়ালৈ তৰ্জমা কৰি শুনাইছিল। তাৰ তৃপ্তি আজিও প্ৰত্যক্ষদৰ্শী শ্ৰোতাই পাহৰিব পৰা নাই।

১৯২৬ চনত বহা কংগ্ৰেছ মহাসভাৰ শেষৰ দিনা গড়মূৰ সত্ৰা-ধিকাৰ স্বৰ্গীয় পীতাম্বৰ গোস্বামী প্ৰভুৱে অসমীয়াত ‘হিন্দু ধৰ্ম্মৰ সাৰমৰ্ম্ম’ সম্পৰ্কে এটা বক্তৃতা দিছিল আৰু সেই বক্তৃতা ফুকন ডাঙৰীয়াই লগে লগে ইংৰাজীলৈ অনুবাদ কৰি গৈছিল। এই ইংৰাজী অনুবাদ আৰু কংগ্ৰেছৰ আদৰ্শী ভাষণৰ ইংৰাজীৰ লালিত্যই ফুকনক সৰ্বভাৰতীয় নেতাসকলৰ দৃষ্টিত আৰু এখোপ ওপৰলৈ তুলি নিছিল।

(৪)

১৯৩৬ চনত কৰ্ম্মবীৰ নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈৰ বিয়োগত কৰ্জ্জন হলত (আজিকালিৰ নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈ ভৱনত) স্মৃতি-তৰ্পণৰ বাবে এখন ৰাজহুৱা সভা বহিছিল। তাৰ পৌৰোহিত্যৰ দায়িত্ব অৰ্পণ কৰা হৈছিল ফুকন ডাঙৰীয়াৰ ওপৰত। ফুকনৰ এটা স্বভাৱ আছিল এই যে বেজাৰ-বিষাদ বা চিন্তা-ভাবনাই আগুৰি ধৰিলে তেওঁ ততালিকে বন্দুকটো হাতত লৈ চিকাৰলৈ ওলাই যায়। অধ্যাপক পি. চি. ৰয়েও তাকেই কৰিছিল। অৱশ্যে ফুকনৰ প্ৰিয় চিকাৰ আছিল—হাতী। সৰুসুৰা জীৱ-জন্তুৰ চিকাৰ আৰু সৰুসুৰা মোকৰ্দমাত ওকালতি কৰা তেওঁ ভাল নাপাইছিল। সেইদিনা তেওঁ ৰাতি পুৱাই বন্দুকটো হাতত লৈ দীপৰ বিল পালেগৈ।

আবেলি দুই বজাত ৰাজহুৱা সভা। সভা বহিল, ফুকন নাই। এঘণ্টা গ’ল, ফুকন নাই। দুঘণ্টা গ’ল, ফুকন নাই। অন্যান্য বক্তাই বক্তৃতা দি সভা প্ৰায় সামৰিব খুজিছে, এনে সময়ত ফুকন ওলালহি। আগৰ বক্তাজনে শেষ কৰাৰ লগে লগে ঘপ্‌কৰে তেওঁ থিয় হ’ল আৰু বক্তৃতা আৰম্ভ কৰিলে। দেশভক্ত ফুকনৰ ভাষণ জানো কোনোবাই নুশুনি থাকিব পাৰে? সকলোৱে স্তব্ধ হৈ তেওঁৰ বক্তৃতা শুনিবলৈ ধৰিলে। পোনতে নিজৰ ক্ৰটি বাক্যকৈয়ে

ব্যাখ্যা কৰি তেওঁ ৰাইজৰ ওচৰত ক্ষমা ভিক্ষা কৰিলে। তাৰ পাছত আহিল ৰসিকতা। ফুকনে নানা ধৰণৰ কথা কৈ ৰসিকতা কৰি সভাৰ মিয়মান জনতাক হৰ্ষোৎফুল্ল কৰি তুলিলে। লাহে লাহে হাঁহিৰ ৰোল উঠিবলৈ ধৰিলে। চৌৰ পাছত চৌ বাগৰিল। তাকে দেখি-শুনি এগৰাকী বিশিষ্ট সমজুৱাই কলে—‘আজি আমি এইখন হাঁহিধেমালিৰ সভাত যোগ দিবলৈ অহা নাছিলোঁ।’ দুই-এজনে ফুচ-ফুচাই কোৱাকুই কৰিছিল—‘কৰ্ম্মবীৰ বৰদলৈ এসময়ত ফুকনৰ প্ৰতিদ্বন্দ্বী আছিল—সেয়েহে হবলা আজি তেওঁৰ মুখৰপৰা শোক উথলোৱা বক্তৃতা নোলাই ৰং-বহইচৰ কথা ওলাইছে।’ ফুকনে সেইসকলৰ মনৰ ভাব বুজি তৎক্ষণাত, তনুহুৰ্ত্তে কবলৈ ধৰিলে—‘বহুতে হয়তো আজি এনে এখন সভাত হাঁহিউঠা কথা কোৱা বাবে ফুকনক দোষাৰোপ কৰিব খুজিব পাৰে। মই কওঁ সেইসকলে হিন্দুধৰ্ম্মৰ প্ৰকৃত দৰ্শন নুবুজে, বেদ-উপনিষদৰ প্ৰকৃত বহুস্ত নাজানে। তেওঁলোকে হিন্দু শাস্ত্ৰমতে কেনেকৈ স্মৃতি-তৰ্পণ কৰিব লাগে তাৰ ভূ নাপায়। হিন্দু ধৰ্ম্মৰ দৰ্শনত শোক-অনু-শোচনাৰ স্থান নাই, হিন্দুৰ আত্মা অমৰ—‘ন হন্ত্যতে হন্ত্যমানে শৰীৰে।’ আপোনালোকে জানে যে কাম ধৰা শ্ৰাক্ষাৰ্থীজনে দহ দিনৰ দিনা দহা কৰি এবুকু পানীলৈ নামি গৈ কুমৰ-চক্ৰ এটা লোহা এডোখৰেৰে কোবাই টুকুৰা-টুকুৰকৈ ভাঙে। কিয় ভাঙে? কুমৰ-চক্ৰটো নো কি? লোহাডালেই বা কি? চক্ৰটোৰ ওপৰত আকৌ মৃতকৰ নাম লিখা থাকিব লাগে। সিমানেই নহয়, চক্ৰটো তেনেকৈ ভাঙি উঠি আকৌ দুব মাৰি গা ধুই পানীত নিজৰ ছাঁটো চাই ‘ঈষৎ হষণ’ কৰিব লাগে—অৰ্থাৎ অলপ হাঁহিব লাগে। হাঁহিব লাগে কিয়? কান্দিবহে লাগিছিল দেখোন! এই হাঁহিয়েই হিন্দু ধৰ্ম্মৰ মূল বস্তু। আমাৰ ক্ষণস্থায়ী শৰীৰৰ প্ৰতি থকা মায়া-মমতা এনেকৈয়ে পৰিহাৰ কৰি আত্মাই হাঁহে। আমিও হাঁহিব লাগে। আনকি বাৰ্ষিক শ্ৰাদ্ধ কৰোঁতেও শ্ৰাদ্ধ কৰোঁতাই পিও

দিয়াৰ সময়ত পাত্ৰৰ পানীত নিজ মুখৰ প্ৰতিবিস্ম দৰ্শন কৰি 'ঈশৎ হষণং কৃত্বা' অৰ্থাৎ অলপ হাঁহি লৈহে শ্ৰাদ্ধৰ কাম সমাধা কৰিব লাগে।' এইবোৰ ফহিয়াই ব্যাখ্যা কৰাৰ উপৰিও চুৱা কাম বা মুমুকু ক্ৰিয়াৰ তিলকাঞ্চন, বৈতৰণী আৰু প্ৰেত শয্যাৰ তাৎপৰ্য্য শ্লোক সহকাৰে ব্যাখ্যা কৰি তেওঁ শ্ৰোতাসকলক তেনেই বিষয় বিমুগ্ধ কৰিছিল। ফুকন ডাঙৰীয়াৰ সিদিনাৰ যুক্তিবোৰ শ্ৰুতি-স্মৃতি-গীতা-উপনিষদ আদি শাস্ত্ৰৰ খাজে-খোপে খোৱা উদ্ধৃতিসহ শুনি শ্ৰোতাই তবধ মানি ভেৰাৰ দৰে ৰ লাগি চাই আছিল। সেই দিনা ফুকন হৈ পৰিছিল হিন্দু শাস্ত্ৰৰ ক্ৰিয়া কাণ্ডত পাৰ্গত এজন ৰসজ্ঞ দাৰ্শনিক পণ্ডিত। তেওঁৰ যুক্তি ওফৰাবলৈ তেওঁৰ সন্মুখত থিয় হবলৈ কাকো সাহ কৰা দেখা নগৈছিল, অথচ সেই সভা বিদ্বন্মণ্ডলীৰে পৰিপূৰ্ণ আছিল।

(৫)

১৯৩৭ চনত ডাক্তৰসকলৰ সৰ্বভাৰতীয় চিকিৎসক সন্মিলন গুৱাহাটীৰ জজ ফিল্ডত বহিছিল। তেতিয়া অসমৰ প্ৰধান মন্ত্ৰী (মুখ্য মন্ত্ৰীক তেতিয়া প্ৰধান মন্ত্ৰী বোলা হৈছিল) আছিল স্বৰ্গীয় গোপীনাথ বৰদলৈ আৰু স্বাস্থ্যমন্ত্ৰী, স্বৰ্গীয় ৰামনাথ দাস। বৰদলৈ অস্থস্থ আছিল। তেওঁৰ বৰকৈ পানী লাগিছিল। পতাকা উত্তোলনত বক্তৃতা দিওতে পানীলগাত হোৱা বুকুৰ হৰ্হৰনি আনকি 'মাইক'তো শুনা গৈছিল। দাস ডাঙৰীয়াৰ বক্তৃতাৰ কথা নোকোৱাই ভাল! নতুন মন্ত্ৰী, তাতে ভাষণ দিছিল ইংৰাজীত, মৌখিক ভাষণ। যোৰহাট কপলিংছিগা ৰেলৰ দৰে কেতিয়াবা বক্তৃতাৰ মাজতে ৰৈ যাব খোজে। তাৰ পিছত ভাৰতীয় প্ৰতিনিধিসকলৰ আঠখ-ফুটা ইংৰাজী বক্তৃতাৰ অন্তত দেখা গ'ল ডাঃ ঘনশ্যাম দাসে ফুকন ডাঙীয়াৰ ওচৰলৈ গৈ কাণে কাণে

২৩ বাৰ কলে- 'ছাৰ, আপুনি আমাৰ হৈ দু-আঘাৰ কব লাগে।' ফুকনে সেইদিনা এখন বগা ধুতী, এজোৰ বগা কাপোৰৰ জোতা, বগা মুজা, বগা পাঞ্জাবী পিন্ধি আৰু এখন বগা চেলেং গাত লৈ নিজৰ শুভ্ৰ বৰণেৰে সৈতে সৰস্বতী বন্দনাৰ 'সৰ্বশুক্লা সৰস্বতী'ৰ দৰে হৈ জিলিকি আছিল। 'আঃ, মোক নো কিয় আমনি কৰাহে?...বাক' বুলি শেষ বাৰত তেওঁ থিয় হবহে পালে, ভাৰতীয় নেতাসকলৰ মাজৰপৰা চাপৰিৰ ৰোল উঠিল। তাৰ পিছত প্ৰায় আধা ঘণ্টামান সময় তেওঁ ক'তো অকণো খোকোজা নলগাকৈ ইংৰাজীত এনে এটা বক্তৃতা দিছিল যে তাৰ মাজে মাজে শ্ৰোতাৰপৰা কেৱল হাত-চাপৰিৰ আৱাজ আৰু হাঁহিৰ তুমুল হৰ্ষধ্বনি বহু দূৰৰপৰা শুনা গৈছিল। আনকি সামৰণিৰ পিছতো প্ৰায় এমিনিটমান চাপৰি চলিয়ে আছিল। এনেকুৱায়ে আছিল দেশভক্ত ফুকনৰ বাগ্মিতা।

যম বজাৰ আদালতত তৰুণ ফুকন

আলোচ্য বিষয়টো আকৰ্ষণীয় আৰু উপভোগ্য কৰিবৰ বাবে বাগ্মী তৰুণৰাম ফুকন ডাঙৰীয়াই নানা কৌশল প্ৰয়োগ কৰিছিল। ধাতু বুজি কল খুউৱাৰ দৰে জনতাৰ মন বুজি লৈহে তেওঁ বক্তৃতা জুৰিছিল। কেতিয়াবা কেতিয়াবা তেওঁ আদালতত উকীলে বাদী বা প্ৰতিপক্ষক জেৰা কৰাৰ দৰে কুটিল প্ৰশ্ন তুলি নিজে তাৰ উত্তৰ দিছিল। বাগ্মী ফুকনৰ বাগ্মিতাৰ ইও আছিল এটা কিটিপ বা কৌশল। যম বজাৰ বিচাৰালয়ত তেওঁ কি তৰ্ক কৰিব খুজিছিল তাৰ উদাহৰণ তলৰ কাহিনীটোত পোৱা যাব।

১৯২১।২২ চনমানৰ কথা। ব'হাগ মহীয়া দিন। মঙ্গলদৈ অঞ্চলত দেউল উৎসৱবোৰ হৈ আছে। মানুহে বংচঙীয়া কাপোৰ পিন্ধি দেউল চাবলৈ যায়। সেই দিনা আছিল বঙাচন্দনৰ দেউল। ইফালে তাৰ অনতিদূৰত আবেলি চিৰাখোৱাৰ চৌকাত ৰাজহুৱা সভা। তৰুণ ফুকন আৰু নবীন বৰদলৈয়ে তাত স্বৰাজৰ বক্তৃতা দিব। চাৰিও ফালৰ লোকে গৈ সভাস্থল ভৰি পৰিছে। দেউলৰ মানুহেও দেউল চাবলৈ এৰি সভাৰ জনতাত যোগ দিছেহি। লোকে লোকাৰণ্য। সভাৰ মাজত থিয় হৈ অশ্ৰুকা ভক্তেনী নামৰ বুঢ়ী এজনীয়ে নাচি নাচি গীত গাই ফুৰিছে—

হেৰেই অসমীয়া ভাই

কিয়া ঘূমেই আছাহ তই

কাম কৰিহে স্বাধীনতা পায়।

তৰুণ ফুকন নবীন দলেই

ধঁতৰ ঘূৰেই সূতা কাটেই

তথাপিহে স্বৰাজ পোৱা নাই।

নিজে সূতা কাটি ললে

নিজৰ কাপোৰ নিজে বলে

স্বাধীনতা হাতে হাতে পায়॥

তৰুণ ফুকন নবীন বৰদলেই

গাহৰ তলত মেল কৰেই

স্বাধীনতা তেও আহা নাই;

মতা-মাইকী এক হলে

হাতে-কামে লাগি গলে

স্বাধীনতা হাতে হাতে পায়॥

অশ্ৰুকা বাইৰ গীত ল'ৰা-ছোৱালীয়ে শুনি ৰং পায়। স্বাধীনতাৰ কামত ভলটিয়াৰ সাজি ঘূৰি ফুৰা বাবে তেওঁক সকলোৱে অশ্ৰুকা পাগলী বোলে। সেইদিনা অশ্ৰুকা বাইৰ গীত শেষ নোহওতে সদলবলে গৈ ফুকন আৰু বৰদলৈ সভাস্থল পালে। 'বন্দে মাতৰম'; 'জয়, মহাত্মা গান্ধীৰ জয়'—ধ্বনিye গগন-পৰন কঁপাই তুলিলে। প্ৰথমে নবীনচন্দ্ৰ বৰদলৈ ডাঙৰীয়াই বিৰাট জনতাক উদ্দেশ্য কৰি গুৰু-গম্ভীৰ ধ্বনিত ওজস্বিনী বক্তৃতা আৰম্ভ কৰি দিলে। আধা ঘণ্টামান বক্তৃতা চলিল। বক্তৃতাৰ মাজে মাজে মানুহে হাত চাপৰি বজালে; কিন্তু বিলাতী-বন্দুদাহ যজ্ঞলৈ কৰা তেওঁৰ আকুল আহ্বান বিফল হ'ল। কোনেও একো সঁহাৰি নিদিলে। বক্তৃতা শেষ হোৱাত বাইজৰ মাজত কথা-বতৰাৰ গুণ্ণুগুণিহে উঠিল।

তাকে দেখি জনতাৰ কোলাহলৰ মাজতে দেশভক্ত তৰুণৰাম ফুকনে বক্তৃতা আৰম্ভ কৰিলে। ফুকনৰ অমৃতবৰ্ষী ভাষণ শুনিবলৈ ৰাইজ নিস্তক হ'ল। পোনতে ফুকনে বাবেভচ্ছ হাঁহিউঠা

কথাৰে জনতাৰ মাজত হাঁহিৰ খলকনি তুলিলে। মঙ্গলদৈয়া মাতকথা মাতি, মঙ্গলদৈয়া কথা কৈ জনতাক আমোদ দিলে। তাৰ পিছত আৰম্ভ কৰিলে, 'বাইজ, আপোনালোকে আমাৰ বৰদলৈ ডাঙৰীয়াৰ বক্তৃতা শুনিলে। তেওঁৰ আকুল অনুৰোধলৈ কিন্তু কৰ্ণপাত নকৰিলে। তেওঁৰ কথা আপোনালোকৰ ইখন কাণেদি সোমাই সিখনেদি ওলাই গ'ল যেন পাইছোঁ। আপোনা-লোকে ভাবিছে হবলা আমি দুয়ো উকীল মানুহ, সেইদেখি কাৰবাৰ হৈ কিবা ওকালতি কৰিবলৈ ইয়ালৈ আহিছোঁ। পিছে ওকালতি নকৰাও নহয়। ঢেঁকীয়ে স্বৰ্গলৈ গলেও ধানহে বানে, গান নাগায়। সেইবাবে মনত ৰাখিব, নৰহত্যাৰ গোচৰতহে যে ফুকন-বৰদৈয়ে বচাব লাগে এনে নহয়, যমৰজাৰ বিচাৰ-আলয়তো এদিন আপোনালোকে তেওঁলোকক ধৰিব লাগিব। আমাৰ আইনৰ জ্ঞান আমি তাতো এদিন খটাব লাগিব। আপোনালোকে আজি বিলাতী কাপোৰৰ বস্ত্ৰদাহ যজ্ঞত আত্মত্যাগ দিবলৈ এতিয়ালৈ কোনো স্বেচ্ছাই আগবাঢ়ি অহা নাই। নাহিল নাই, ভাল কথা; আমি আপোনালোকক জোৰ নকৰোঁ। নালাগে আহিব। পিছে, বৰদলৈ-ফুকনক পিছত আপোনালোকে নোদোষিব। জানেনে—আপোনালোক সকলোৰে এদিন মৰিব। নমৰিব জানো? বৰদলৈ-ফুকনো এদিন মৰিব। মৰাটো সকলোৰে ধৰ্ম্ম। আনকি ভগৱান কৃষ্ণও এদিন বৈকুণ্ঠী হৈছিল। সেইদৰে মহামানৱ মহাত্মা গান্ধীও এদিন স্বৰ্গী হ'ব। আপোনা-লোকে ভাবেনে মহাত্মা গান্ধী এজন সামান্য মানুহ? মানুহৰূপে তাহানি ভগৱান কৃষ্ণও এদিন পৃথিৱীত অৱতীৰ্ণ হৈছিল। তেওঁ অৱতাৰ হৈ জন্মিছিল—কৃষ্ণ অৱতাৰ। তেওঁৰ কথা যিসকলে শুনিছিল তেওঁলোক স্বৰ্গগামী হৈছিল আৰু যিবোৰে নুশুনিলে সেইবোৰৰ কি হৈছিল জানে নে? শাস্ত্ৰ পঢ়াসকলে জানে—সেইবোৰ সাগৰত ডুবি মৰিছিল। দ্বাৰকাত কৃষ্ণৰ কথা নুশুনা

লোকবিলাকক যম নি সিপুৰীত তো শাস্তি দিছিলেই—ইপুৰীতো হাড়ীত খোৱা বোন্দাক পানীত জুবুৰিওৱাৰ দৰে সাগৰত ডুবাই প্ৰাণ কাঢ়ি নিছিল। মহামানৱ মহাত্মাও শ্ৰীকৃষ্ণৰ দৰে ভগৱানৰ এটি অৱতাৰ। তেওঁৰ কথা নুশুনাসকলৰ কি গতি হ'ব জানেনে? মৰাৰ পাছত যমপুৰীলৈ গলে যমৰজাই সিহঁতৰ জীউবোৰৰ বিচাৰ আৰম্ভ কৰিব। তাত চিত্ৰগুপ্তই হাতত হিচাবৰ বহী লৈ কেৰাহিকৈ চাই সুধিব—ক, যি কম সঁচা কম। মিছা কলেও ধৰা পৰিব; হিচাবৰ বহী মোৰ হাততে আছে। আমাৰ যমৰজাই যে তহঁতৰ মাজলৈ মহাত্মা গান্ধী বুলি এজন ধৰ্ম্মাৱতাৰ পঠাইছিল তেওঁক তহঁতে দেখিছিলি নে? —তাৰ উত্তৰত আপোনালোকৰ বহুতে কব, 'হয়, দেখিছিলোঁ।' 'দেখা নাই যদি তেওঁৰ বাণী, তেওঁৰ আদেশ কাৰবাৰপৰা শুনিছিলি নে?' আপোনালোকে হয়তো কব—শুনিছিলোঁ। বহুতে হয়তো কব—আমি শুনা নাছিলোঁ। —শুনাসকলে সেই বাণী মানিছিলি নে? —কোনোবাই কব "মানিছিলোঁ"।

এইখিনিতে মনত ৰাখিব কিন্তু সেইদিনা তাত এই ফুকন আৰু বৰদলৈও থাকিব। আমি দুয়ো তেতিয়া একেমুখে কম-নহয় হজুৰ, মনা নাছিল, শুনা নাছিল। মহাত্মাৰ বাণী আমি দুয়ো ছিপাঝাৰলৈ গৈ তাৰ চিৰাখোৱাৰ চৌকাত মিটিং কৰি এওঁলোক সকলোকে বুজাই কৈছিলোঁ; আমাৰ কথা এওঁ-লোকে নুশুনিলে; বিলাতী বস্ত্ৰদাহ যজ্ঞত কোনেও আত্মত্যাগ নিদিলে। তেতিয়া যমৰজাই তোমালোকৰ হাত-ভৰি-চকু-নাক-কাণ আদি ইন্দ্ৰিয়বোৰক সুধিব—তোমালোকে কোৱাচোন—কোন সঁচা! ফুকন-বৰদলৈ নে তোমালোকৰ জীউবোৰ? —সিহঁতে তেতিয়া কব—হজুৰ, ফুকন-বৰদলৈ। —তেতিয়া কিন্তু আপোনা-লোকক বচাওতা নোলাব। সেই বিচাৰত ৰক্ষা নাই। শাস্তি কি হ'ব যমৰজাইহে জানে। আজি এইফেৰা ক্ষুদ্ৰ স্বার্থ ত্যাগ

কৰিব নুখুজিলে কিন্তু আপোনালোকৰ ইহকাল-পুৰকাল দুয়োটায়ে যাব। সেই দেখি শাস্ত্ৰৰ বাণী শুনাই পুনঃ আমি কওঁ— বোলে, ‘আপোন দোষে মৰে চোৱা বিৰাটৰ ভাই; ডাক দিয়া ভীমে কয়—মোত দোষ নাই।’

বন্ধুসকল, আজি ইংৰাজৰ গোলামিকে ভাল বুলি ভাবি আমি নিজৰ স্বাধীনতা বিসৰ্জন দিছোঁক। কুকুৰে গিৰিহঁতৰ বোৱা-বোৱা পাটত এৰাখিনি খায়ে স্বৰ্গস্থ অন্ভৱ কৰে; গাধই পৰৰ তিৰোতাৰ মেখেলাৰ ভাৰ কঢ়িয়ায়ে আৰামত থকা বুলি ভাবে। আমিও আজি তেনে কৰিব লাগিছোঁ। বিলাতী কাপোৰবোৱা কলৰ বিলাতী কৰ্মচাৰী আৰু বন্ধুবোৰে আজি কাপোৰ বেচি আমাৰ পৰা লাখে লাখে টকা ঘটিব লাগিছে। আমি হাঁহিমুখে সিবিলাকলৈ টকা পঠিয়াব লাগিছোঁ। আগৰ যুগত আমাৰ কোনে নো বিলাতী কাপোৰ পিন্ধিছিল? আজিয়েই আপোনালোকক মই আপোনালোকৰ গাৰ সকলোবোৰ বিলাতী কাপোৰ জুইত জাপি দিবলৈ কোৱা নাই আৰু নকওঁ। তাকে কৰি আপোনালোক লেংটা ফকিৰ হৈ ঘৰলৈ যাব নালাগে। গত থকা দুই একোখন বিলাতী কাপোৰ জুইত জাপি দি অগ্নি সাক্ষী কৰি ইয়াকে মাত্ৰ মনে মনে প্ৰতিজ্ঞা কৰক যে ভৱিষ্যতে বাই-ভনী আই-বুঢ়ীআই বা বৈশীয়েকে সূতা কাটি বৈ দিয়া কাপোৰহে ব্যৱহাৰ কৰিব। তেওঁলোকে নোৱাৰিলে নিজেই সূতা কাটি কাপোৰ বৈ লব। মহাত্মা গান্ধীয়ে নিজহাতে অবিৰাম সূতা কাটি থাকে। তেওঁৰ ধৰ্ম হ’ল—‘মুখে বোলা বাম, হাতে কৰা কাম।’ তাকে কৰিলে আমি স্বাধীনতা পামেই পাম। সোঁ সিদিনা মাত্ৰ আমি আমাৰ নিজৰ ঘৰত থকা দামী দামী বিলাতী বস্ত্ৰবোৰ দাহ কৰিলোঁ। আজিও আপোনালোকৰ সাক্ষাততে মই মোৰ হাতত লৈ অহা এই ছাতিটোকে পুৰি বস্ত্ৰদাহ আৰম্ভ কৰিলোঁ। চাওঁক!’

এই বুলি ফুকন ডাঙৰীয়াই নিজৰ হাতত থকা ছাতিটোত জুই লগাই দিলে। জুই জ্বলি উঠিল। বৰদলৈ ডাঙৰীয়ায়ো তাতে তেওঁৰ কমালখন আৰু ছাতিটো জাপি দিলে। তাৰ পিছত ৰাইজৰপৰা সেই জুইত বহুতে নিজৰ নিজৰ ছাতিবোৰ জাপি দিলে। তাৰ পিছত কিছুমানে গাত পিন্ধা পখৰা চোলা, গেঞ্জি আদিবোৰো দলিয়াই জুইত পেলাই দিলে। বস্ত্ৰদাহ যজ্ঞৰ জুই দপ্‌দপকৈ জ্বলি উঠিল। ফুকনে তেতিয়া—‘জয় মহাত্মা গান্ধীৰ জয়; জয় ভাৰত মাতাৰ জয়; বন্দে মাতৰম’ ধ্বনি লগাই দিলে। ৰাইজে তাকে দোহাৰিলে। এইদৰে সভাভঙ্গ কৰি দুয়োজন নেতা গুৱাহাটীলৈ উভতিল।

বাটত বৰদলৈয়ে হেনো ফুকনক কৈছিল—আপোনাৰ ওকালতিতহে আজি আমাৰ মোকদ্দমা জয় হ’ল। ফুকনে কলে— চল চাই কঠীয়া নাপাৰিলে নচলে। এইবোৰ মানুহে পৰকালৰ কথা বেছিকৈ ভাবে; পৰকালত বিপদ হ’ব বুলি শুনিলে ভয় কৰে। এওঁলোকে যমৰজাৰ বিচাৰলৈ যিমান ভয় কৰে ইংৰাজ ৰজাৰ ফাটেককো সিমান ভয় নকৰে। সেই কাৰণে তেওঁলোকক সেই আদালতলৈ নি তাত ওকালতি কৰিহে আমি মোকদ্দমাত জিকিলোঁ।। নে কি কয়?—

দুয়ো হাঁহিলে। প্ৰাণ খুলি হাঁহিলে।

কানি বেপাৰীৰ মোকদ্দমাত বেৰিষ্টাৰ ফুকন

ইমানলৈকে আমি দেশভক্তৰ ৰাজহুৱা সভাত দিয়া বক্তৃতাত
প্ৰকাশ পোৱা বাগ্মিতাৰ চানেকী দিলোঁ। তলৰ সত্য কাহিনী দুটাত
তেখেতৰ ওকালতিৰ বাগ্মিতাৰ এটি আভাস পোৱা যাব।

বিপদ উপস্থিত হলেই বহুতে গণেশ দেৱতাক সঘনে স্মৰণ কৰে।
ডাঙৰ মোকদ্দমাত জড়িত হোৱা পদকীয়াসকলেও অসমত এদিন
পৰিত্ৰাণৰ কাৰণে ফুকনৰ নাম স্মৰণ কৰিছিল আৰু সহায়ৰ
কাৰণে তেওঁৰ ওচৰ চাপিছিল।

এবাৰ মঙ্গলদৈৰ ধনী মাৰোৱাৰী এজন কানিবেপাৰৰ
মোকদ্দমাত পৰিল। মঙ্গলদৈ দৰং জিলাৰ মহকুমা আৰু দৰঙৰ
ডেপুটী কমিছনাৰ আছিল তেতিয়া ৰাকাৰ চাহাব : সম্পূৰ্ণ
নাম জৰ্জ ডেভিদ ৰাকাৰ। তেওঁৰ মেজাজটো আছিল খিট-
খিটীয়া বিধৰ। কাজেই অলপতে টিঙিচকৈ খং উঠে, অলপতে
বিৰক্তি পায়। এই মোকদ্দমাটোৰ বিচাৰ তেওঁ নিজে ললে
আৰু বিচাৰৰ দিন ধাৰ্য্য কৰি বিচাৰৰ বাবে স্থান দিলে ঘটনা-
স্থলীৰ ওচৰৰ ওডালগুৰি ডাকবঙলা। সেইটো কৰাৰ উদ্দেশ্য
হ'ল—মঙ্গলদৈ আদালতত বিচাৰ হলে ধনী মাৰোৱাৰীয়ে সদায়
কলহে কলহে ধন ঢালি তাৰ আটাইবোৰ উকীল-মুক্তিয়াৰকে
তেওঁৰ পক্ষত হাজিৰ কৰায়। ৰাকাৰ চাহাবে আকৌ মোকদ্দমাত
উকীল-মুক্তিয়াৰ ধৰা ভাল নাপাইছিল আৰু তেওঁলোকক ইতিকিৎ
কৰিছিল।

কানি বেপাৰীৰ মোকদ্দমাত বেৰিষ্টাৰ ফুকন

২৩

মোকদ্দমাৰ বিচাৰৰ দিন আহি পোৱাৰ আগতে ওডালগুৰিৰ
সমস্ত বঙলা ৰাকাৰ চাহাবৰ কাৰণে আচুতীয়াকৈ ৰখা হ'ল।
ফুকনৰ কাৰণে মাৰোৱাৰীয়ে অজস্ৰ ধন খৰচ কৰি চকুত লগাকৈ
তথু তৰাই থলে। নিৰ্দিষ্ট দিনৰ আগনিশা ডেপুটী কমিছনাৰ
চাহাবে তেজপুৰৰপৰা আহি তাত বিশ্রাম ললে। ফুকন
থাকিল তথুত।

পিছদিনা ৰাতিপুৱা এঘাৰ বজাৰ পাছতো ডাকবঙলাত
বিচাৰৰ একো উমঘাম হোৱা নাই বুলি শুনি বাৰ বজাত
ফুকনে নিজে তালৈ খোজ ললে। চাহাবক দেখি তেওঁ দূৰৰ
পৰাই শিফাচাৰৰ নমস্কাৰ জনালে। চাহাবেও প্ৰতিনমস্কাৰ জনাই
কলে—আহক, আপোনাৰ কাৰণে মই বাৰু কি কৰিব পাৰোঁ?
মোৰপৰা আপুনি কি বিচাৰে? What can I do for you?

ফুকনে কলে—ধন্যবাদ। মোক অইন একো নালাগে; মাত্ৰ
আজি ইয়াত এটা মোকদ্দমা আছিল—আপোনাৰ আদালতত।
মই তাৰে পদকীয়াৰ বাবে ওকালতি কৰিবলৈ নিযুক্ত হৈছোঁ।
মোকদ্দমাটো আপুনি কোন সময়ত লব খুজিছে তাকে বুজ
লবলৈ আহিলোঁ। তাকে পালেই মোৰ হ'ব, আন একো
নালাগে সম্প্ৰতি।

চাহাবে তেতিয়া বাহিৰৰ বাৰাণ্ডাত বহি 'পাইপ' টানি
আছিল। তেওঁ গহীনাই কলে—ডাঙৰীয়া, নেদেখিছে নে, মই
এতিয়াও পোচাক পিন্ধাই নাই?

—হয় দেখিছোঁ। দেখিয়ে তো স্মৃধিছোঁ, বোলো কেতিয়ালৈ
আপুনি পোচাক পিন্ধিব খুজিছে। অনুগ্ৰহপূৰ্বক তাকে
কৰিলে আমি দুয়ো আমাৰ নিজ নিজ কৰ্তব্যৰ কিবা অলপ
কৰিব পাৰোঁ—নহয় জানো?

চাহাবে ফুকনৰ এনে ধেমেলীয়া ধৰণৰ গা বিন্ধি যোৱা কথাত
অলপ সাজ পালে হবলা। তেওঁ ভাবিলে—এওঁ দেখোন কেনেকুৱা

লোক একা! আনৰ দৰে নহয় দেখোন! তেওঁ তেতিয়া ফুটাই কলে—বাক মই আপোনালৈ সাজু হলে খবৰ পঠিয়াম। আপুনি এতিয়া যাওঁক; অলপ জিৰাওঁক গৈ।

তাৰে ১৫/২০ মিনিটমান পাছতে ফুকনলৈ চাহাবে খবৰ দি পঠালে—মোকদ্দমা তেওঁ শুনিবলৈ তৈয়াৰ হৈছে, তেতিয়া-তেতিয়াই শুনিব। ফুকনো ওলাল। তেওঁৰ সহকাৰী উকীল-মুক্তিয়াৰৰ দলটো তেওঁৰ পাছে পাছে গ'ল।

তেওঁলোকে গৈ দেখে—বঙলালৈ উঠা খটখটিৰ মুখতে মেজ-খন পতাই লৈ তাৰ ওচৰৰ চকী এখনত চাহাব থমথমকৈ বহি আছে। উকীলসকলৰ কাৰণে নামনিত টিকা ফটা ব'দত চকী পাৰি থোৱা আছে। ফুকন সেইবোৰ চকীৰ এখনতো নবহি গপ্গপকৈ খটখটিত উঠি গ'ল আৰু—‘অনুগ্রহ কৰি মোকো ইয়াতে অকণমান ঠাই দিয়ক’ বুলি কলে।

চাহাবে উত্তৰ দিলে—দেখিছেই দেখোন, ইয়াত বৰ বেছি ঠাই নাই।

ফুকন—হয়, নাথাকিবই তো! ডাকবঙলাবোৰ তো আদালত কৰিবৰ কাৰণে তৈয়াৰ হোৱা নাছিল! মজলদৈত এই মোকদ্দমা লোৱা হলে—কাৰো এনে দুৰ্গতি নহলহেঁতেন। যি হওক, যি পোৱা গৈছে তাৰে আমি সদ্ব্যৱহাৰ কৰা উচিত।

ইয়াকে কৈ তেওঁ চিয়ঁৰি হুকুম দিলে—চকিদাৰ, চকী এখন ইয়াতে পাৰি দে। তৎক্ষণাৎ।

ওচৰতে থিয় হৈ থকা চকিদাৰে তুৰন্তে গৈ চকী পাৰি দিলে। ফুকন বহিল আৰু তেওঁৰ লগতে যোৱা বুঢ়া উকীল এজনকো বহিবলৈ মাতিলে। তাতে চাহাবে মাত দিলে—নহব নহব, ইয়াত আৰু আন কাৰো কাৰণে জাগা নহব।

চাহাবে লগে লগে কলে—চাও, দিয়ক আপোনাৰ ওকালত-নামা দেখুৱাওক।

ফুকনে কলে—মই ইংৰাজ উকীলসমূহৰ অন্তৰ্ভুক্ত সদস্য। মোৰ ওকালতনামাৰ প্ৰয়োজন নাই।*

চাহাবে কলে—ডাঙৰীয়া, সেইটো মোৰ আদালতত নাখাটিব। আপুনি হয় ওকালতনামা দেখুৱাওক, নহয় ওকালতি কৰাৰপৰা বিৰত থাকক। ওকালতনামা নাপালে মই আপোনাক এই মোকদ্দমাত উঠিব নিদিও।

ফুকনে দেখিলে বেয়া পেচ লাগিল। চাহাবে কৰোঁ বুলিয়ে এইখন বদমাচি কৰিব খুজিছে। তেওঁ তেতিয়া গহীনকৈ কলে—ঠিক আছে, সেয়ে যদি হয়, মই জজ চাহাবলৈ এই মোকদ্দমা স্থগিত ৰাখিবলৈ এতিয়াই টেলিগ্ৰাম কৰিম, আপুনিও শুনানি বন্ধ ৰাখক।

চাহাবে খন্তেক টলকা মাৰি ভাবিলে—কি মস্কিল! এইটো দেখোন কেনে ধৰণৰ লোক! আগতে তো এনে ধৰণৰ লোক অসমত ক'তো লগ পোৱা মোৰ মনত নপৰে! ই কম লোক নহয়!! তেওঁ কৈ উঠিল—দেখিছোঁ, আপুনি আজি আলুকাল কৰোঁ বুলিয়ে কৃতসঙ্কল্প হৈ আহিছে হবলা!

লগে লগে ফুকনে উত্তৰ দিলে—কথা ওলোটাটোহে নেকি!

চাহাব—ঠিক আছে বাক। ময়ো কিন্তু আজি মোকদ্দমা খটম কৰিহে এৰিম। মোকদ্দমা আৰু চুচৰিব নিদিও।

ফুকন—আমাকো তেনে বিচাৰকহে লাগে।

চাহাব—আপুনি বাক ওকালতনামা আজি নিদিলেও হব। সেইটো মই বেহাই দিলোঁ। এতিয়া আপোনাৰ বক্তব্য কি কৈ যাওঁক।

বিচাৰ আৰম্ভ হ'ল। ফুকনে সাক্ষীক জেৰা কৰিব ধৰিলে। চাহাবে শূনি আছে কিন্তু একো লিখা নাই। ফুকনে ভাবিলে—

* I am a member of the English Bar, I am not required to file a Vakalatnama.

ইংৰাজীত নোকোৱা বাবে চাহাবে একো লিখিব পৰা নাই। তেওঁ তেতিয়া সৰ্‌সৰীয়াকৈ ইংৰাজীত শ্ৰুতলিপি দিলে। তথাপি চাহাবে নিলিখে। ফুকনে কলে—এইটো লিপিবদ্ধ হব লাগে; ইয়াত আইনৰ আৱশ্যকীয় কথা সোমাই আছে।*

চাহাবে কলে—আপুনি যিহকে লাগে বোলে তাকে মই লিখিম নে? মই য'ত লিখিব লাগে লিখিম, আপুনি কৈ যাওঁক।

ফুকনে কলে—আপুনি নিলিখোঁ বুলিলে নো মই কি কৰিব পাৰোঁ? কাৰণ, কলম আপোনাৰ হাতত হৈ আছে। কিন্তু আমি সেই মৰ্শে আপুনি নিলিখাৰ কথা কৈ এতিয়া এই মুহূৰ্ত্ততে এখন আপত্তিৰ দৰখাস্ত দাখিল কৰিম, আপুনি তাক নথিত ৰাখিবলৈ বাধ্য। আমি সকলোৱে চহী দিম। সেই-খনতে ধৰি পিছত আমি যি কৰিব লাগে কৰিম।

চাহাব বিমোৰত পৰিল। বিৰক্তিৰ সূৰত তেওঁ কলে—আপুনি বৰ অকৰা মৈত উঠা বিধৰ মানুহ।¹ বাক কৈ যাওঁক—লিখিম।

ফুকনে কলে আৰু চাহাবে লিখিলে। কেতিয়াবা লিখি উঠি ধেমালি কৰি ফুকনক দেখুৱাই তেওঁ কয়—এইয়া হৈছেনে? ফুকনেও টপৰাই কয়—হয়, ঠিক হৈছে, বঢ়িয়া হৈছে।

এতিয়া তৰ্কৰ সময় আহিল। ফুকনে কলে—আজিয়েই মোৰ তৰ্ক শেষ কৰিব খোজো, আপুনি অলপ ধৈৰ্য্য ধৰি শুনিলেই হব।

চাহাবে কলে—আকৌ তৰ্ক কিহৰ? তৰ্ক নালাগে। আপুনি আপোনাৰ 'ফিজ' লৈ গুচি যাওঁক। তৰ্কৰ একো প্ৰয়োজন নাই।

ফুকনে তৰ্ক কৰিব খোজে, চাহাবে শুনিব নোখোজে। এনে বাদানুবাদত কিছুপৰ গ'ল। তেতিয়া ফুকনে কলে—এই মোকদ্দমাত আইনৰ ফালৰপৰা আপোনাক দেখুৱাবলগীয়া বহুত কথা আছে;

* I want that down, your Honour. There is a nice legal point here for argument.

1. You are a hard nut to crack.

আপুনি নাচীও বা নুশুনো বুলিলে নহব। বিচাৰক হৈছে যেতিয়া আইনত; আপুনি সেইবোৰ শুনিবই লাগিব—(You are bound under the law to hear the arguments).

চাহাবে তেতিয়া—বাক, তৰ্ক কৰি যাওঁক (All right, argue) বুলি কলে আৰু জেপৰ পৰা পাইপটো উলিয়াই জ্বলাই ললে আৰু ফুকনে তৰ্ক আৰম্ভ কৰাৰ লগে লগে তেওঁ দীঘল বাৰাণ্ডাটোত ইমূৰৰপৰা সিমূৰলৈ টহল দিবলৈ ধৰিলে। নিৰুপায় হৈ ফুকনে কলে—আপোনাৰ শ্ৰৱণত সহায় কৰিবলৈ ময়ো আপোনাৰ কাষে কাষে কৈ যাম নেকি?

চাহাবে একো নভবাঁকৈয়ে 'ও' বুলি কবহে পালে, ফুকন গৈ চাহাবৰ ওচৰ পালে আৰু চাহাবৰ সমানে সমানে খোজ মিলাই, চাহাবৰ দৰে খোজ কাঢ়ি কাঢ়ি ফৰফৰাই ইংৰাজীত যুক্তি-তৰ্কবোৰ কৈ যাবলৈ ধৰিলে। ফুকনৰ তেনে কাৰ্য্য দেখি তলত বহি থকা উকীল-মুক্তিয়াৰসকলে গিৰ্জনি মাৰি হাঁহি উঠিল।

চাহাবে তেতিয়া কথাৰ গুৰুত্ব বুজিয়ে নেকি—আকৌ চকীত বহি পৰিলহি। ফুকনে তেতিয়া থিয়ৈ থিয়ৈয়ে তৰ্ক কৰিলে, আদালতৰ ৰীতি অনুসৰি থিয়ৈ থিয়ৈ।

মোকদ্দমা শেষ হ'ল। ফুকন গ'ল। উকীল-মুক্তিয়াৰ আৰু উপস্থিত জনতাও ঘৰাঘৰি গ'ল। বিচাৰত মাৰোৱাৰীক ডেপুটী কমিছনাৰ চাহাবে খালাচ দিলে।

সেই বিচাৰৰ হুকুমত ৰাকাৰ চাহাবে লিখিছিল—কোনো এজন টি. আৰ. ফুকনে পদকীয়াৰ পক্ষ সমৰ্থন কৰি ওকালতি কৰিছিল (One T. R. Phookan appeared for the defence.)

ফুকনে সেই হুকুমৰ 'কপি' এটা কমিছনাৰ চাহাবলৈ পঠাই লিখিলে যে এই হাকিমজনে ভদ্ৰতা শিকা উচিত। তেওঁ জনা উচিত যে টি. আৰ. ফুকনৰ নামৰ আগত শ্ৰীযুত বা মিষ্টাৰ কিবা এটা লিখিব লাগে।

কমিছনাৰ আছিল তেতিয়া বেটিঙ্ক চাহাব। বেটিঙ্ক চাহাবে ফুকনৰ এই কাকত পাই ৰাকাৰক ফুকনৰ ওচৰত ক্ষমা প্ৰাৰ্থনা কৰিবলৈ নিৰ্দেশ দিলে। উপায় নাপাই ৰাকাৰে ফুকনলৈ লিখিলে—‘কমিছনাৰ চাহাবে ক্ষমা খুজিবলৈ কোৱাত মই ক্ষমা খুজিলোঁ।’ (The Commissioner wants me to apologise to you and I, therefore, do so.)

ফুকনে পুনঃ কমিছনাৰলৈ তাৰে নকল এটা পঠিয়াই দি—ই একো ক্ষমা চোৱা (apology) নহ’ল বুলি লিখি লগতে লিখিলে—যে তেওঁ (ৰাকাৰে) কোৱা উচিত আছিল যে তেওঁ তেনে ব্যৱহাৰৰ কাৰণে দুঃখিত।

ৰাকাৰ চাহাবে এইবাৰ ফুকনলৈ লিখিলে—আপুনি মোৰ ক্ষমা ভিক্ষাত তুষ্ট হোৱা নাই বুলি শুনিলোঁ। অনুগ্ৰহ কৰি আপোনাক কেনে ‘এপলজি’ লাগে তাৰে এটা খচৰা মোলৈ লিখি পঠিয়াব নে? মই তাত নিসংকোচে চহী দি পঠাম।

এইবাৰ ফুকন সৈমান হ’ল। *

* ইয়াত প্ৰত্যক্ষদৰ্শীৰ বৰ্ণনাৰ লগত শ্ৰীসত্যেন্দ্ৰনাথ বৰকটকীদেৱৰ ‘হাকিমৰ টিঘিলঘিলনি’ লগ লাগিছে। বৰকটকীদেৱলৈ গ্ৰন্থকাৰৰ শ্ৰদ্ধাপূৰ্ণ স্বীকৃতি থাকিল।

ভূধৰ গপ্তিতৰ মোকদ্দমাত ফুকন চাহাব

আট্টে কুৰিমান বছৰ আগৰ কথা। জহ কালি। বাৰিষাৰ দিন। ৰাতিপুৱা দোকমোকালিতে উঠি ফুকন ডাঙৰীয়াই আঁঠুৰ ওপৰলৈকে যোৱা বগা জাঙিয়াটো পিন্ধি বঙলাৰ সন্মুখৰ ঘাঁহনি খনত টহল দিছে। এনেতে তেওঁ দেখিলে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পানীৰ যুৱলিৰপৰা পাৰলৈ এজন মানুহ উঠি আহিব লাগিছে। মানুহজন আটিল, আদহীয়া, নোদোকা; সূদা ভৰি, মূৰত এটা পাগুৰি আৰু কান্ধত এখন ভাৰ। তেওঁৰ হাতত এখন দীঘলনলীয়া দা। দাখন মাজে মাজে থিয়কৈ টোকনৰ দৰে লয়; মাজে মাজে হাতত ওলোমাই ধৰে। চকচকীয়া চোকা দা, দেখিলেই ভয় লাগে!—মানুহটোৱে ট-ট কৰে ফুকনৰ হাউলীৰ ফালে টোৱাই অহা দেখি ফুকনে গহীনকৈ চিঞৰি কলে, ‘হেই, তই কোন? বলিয়াই নে বটীয়াই! মোৰ টোলত নোসোমাবি—তাতে থিয় হ। তোক কি লাগে? ক’ব মানুহ?’

মানুহটোৱে কলে—“দেউতা, মই বিপদত পৰা মানুহ। বহুত দুৰৱপৰা আহিছোঁ। বলিয়া নহওঁ: মই আপোনাক লগ পাব লাগে। ওৰে ৰাতি বাট বুলি আহিছোঁ, দেউতা।”

—ক’বপৰা আহিছ?

—সিপাৰৰ দৰং মঙ্গলদৈৰ বিজলীবাৰী গাঁৱৰপৰা।

—ঠিক আছে বাক। তোৰ সেই দাখন আৰু ভাৰখন তাতে গে’টৰ মুখত থ আৰু সূদা হাতে মোৰ ওচৰলৈ সোমাই আহ। তই কাৰবাক কাটি আহিলি হবলা?

—দেউতা, সেইটো কৰা হলে ভালেই আছিল। তেনেকৈ এবাৰ ভাবিছিলোঁয়ে, কিন্তু এতিয়ালৈ কাকো কটা হোৱা নাই। দেউতা থকা বাবে নকটাকৈয়ে কাম হব বুলি ভাবি কটা নহ'ল। এতিয়া কিন্তু দেউতাই যিমতে উপদেশ দিয়ে তাকে কৰিম।

—ফুকন দেউতাৰে দেখোন জগৰ লগালেহে ভাঙে। তইনো কাকো নকটাকৈ এনেকৈ দাখন জোকাৰি জোকাৰি দেউতাৰে ওচৰ চাপিলিহি কিয়? কথাটো ভাঙি কচোন।

—দেউতা, বাটত বাঘ-ভালুকৰ ভয়তহে দাখন আনিছোঁ। আৰু ভাগ্যৰ কথানো কি কম? অইনৰ কচুৱে গল খজুৱায়—আমাৰ খজুৱাইছে আলুৱে।

—আলুৱে নহয় অ', ঠুৱে। 'আপদ কালত ঠুৱেও গল খজুৱায়' বোলে।

—হব পাৰে দেউতা, আমি অমুকখ মানুহ, সেইবোৰ ভালকৈ নাজানো। পিছে শুনক দেউতা, মোৰ ল'ৰা এটা পাতচলা স্কুলৰ পণ্ডিত। সি নো স্কুল চোৱা বৰবাবুৰ লগত কাজিয়া কৰিব পায় নে? ওঁঠে খুবে নো কেতিয়াবা কাজিয়া চলেনে? পিছে সি তাকে কৰিলে আৰু সেই ঝঙ্কট লগোৱা বাবে মই এই বুঢ়া বাপেকে এতিয়া কপজপাই দেউতাৰ কাষ পাইছোঁহি।

—ঝঙ্কট নো কি লগালে? বৰবাবুক ঘাইল কৰিলে হবলা? পুলিচে ধৰি নিছে নেকি?

—হয়, দেউতা, তেনেকুৱায়ে। সি বৰবাবুক মাৰিলে হেনো।

—এৰাতো, তেনে হবই লাগিব। ভাৰখনত পিছে কি আনিছ?

—কিনো আনিম দেউতা? আমি জনমদুখীয়া মহাপাপী মানুহ। গৰুখুটাৰ পামত থকা নিজা পেৰী ম'হৰ মখা-গাখীৰ একলহ, চুৰা এটেকেলি, কোমল চাউল এমোনা আৰু মালভোগ কল চাৰি আখিৰে তেনেই ভাৰখন কৰি লৈ আহিছোঁ। দেউতাৰ

ঘৰলৈ সুদা হাতে আহিব নাপায়—ইফালে হঠাৎকাৰে একো পাৰলৈও নাই; তাকে নকৰি নো কি কৰোঁ, দেউতা!

—যা তেনেহলে ভাৰখন লৈ আহ আৰু বাহিৰৰ বাৰাণ্ডাৰ সৌখিনিতে থ আৰু বেঞ্চিত বহ। চাহপানী এটোপা খাই উঠি তোৰ মোকদ্দমা শুনিম। ভয় নকৰিবি। ফুকনৰ ওচৰ পালে কাৰো ভয় নাই।—ইয়াকে কৈ লগুৱাক ওচৰলৈ মাতি আনি ফুকন চাহাবে বস্তুবোৰ ভিতৰলৈ পঠিয়াই দিলে। নিজেও ভিতৰলৈ গৈ এঘণ্টামানৰ পিছত ওলাই আহিল। ইতিমধ্যে লগুৱাই মানুহজনক চাহ-জলপান খুৱালে।

এই মানুহজনৰ নাম আছিল গাঁঠীয়া; ঘৰ মঙ্গলদৈ মহকুমাৰ বিজলীবাৰী গাঁৱত। গাঁঠীয়াৰ গাত সাত ভতৰাৰ বল। তেওঁৰ গাৰ বলৰ খ্যাতি সেই অঞ্চলৰ ল'ৰা-বুঢ়া সকলোৰে মুখে মুখে। দীঘলনলীয়া হাবিজোৰা দাৰে গাঁঠীয়াই কেইবাটাও বাঘ ঘপিয়াই মাৰিছিল। লগ-সমনীয়া ২৩ জনেও তেওঁক মাল যুঁজত ধৰি ৰাখিব নোৱাৰিছিল। সেইদেখি লোকে তেওঁক বোলে গাঁঠীয়া মাল।

গাঁঠীয়াৰ পুতেকৰ নাম ভূধৰ। তেৱোঁ দেখাত বাপেকৰ গঢ়ৰে; কিন্তু বাপেকৰ দৰে তেওঁ পৰিশ্ৰমী নহয়। ভূধৰে বিজলীবাৰীৰপৰা দুমাইলমান দূৰত প্ৰায়মাৰী স্কুলত শিক্ষকতা কৰিছিল। ঘৰৰপৰা খোজকাঢ়ি অহা-যোৱা কৰে।

এদিনৰ কথা। স্কুল-পৰিদৰ্শক 'বৰবাবু' এজন তেওঁৰ স্কুল চাবলৈ গৈছিল। তেৱোঁ আছিল ডেকা মানুহ; শিক্ষিত যুৱক। থুলন্তৰ চেহেৰা তেওঁৰ, গাল-মুখেদি ঘামৰ লগত তেজ ফুটিয়াওঁ-ফাটিয়াওঁ কৰি ওলাই আহিব খোজে। তাতে তেওঁ তেজ-গোৰা বগা বৰণৰ। সেই দিনা দিন দুপৰীয়া চাইকেল মাৰি গৈ স্কুল সোমাই তেওঁ দেখিলে শিক্ষকৰ সোকাৰ টোকনডাল আৰু ছাতিটো মেজৰ ওপৰতে আছে। তাকে দেখি ডেকা পৰিদৰ্শক বৰবাবুৰ

খঙে মূৰৰ চুলি পালেগৈ। তেওঁ পণ্ডিতক উধেমুখে গালি দিলে। গালি দিয়াই নহয়, ল'ৰাবোৰৰ আগতে টোকনডাল আৰু ছাতিটো তেওঁ বাহিৰলৈ দলি মাৰি পেলাই দিলে। আৰু সেই ঠাইত নিজৰ টুপীটো থলে।

পণ্ডিতে কম নহয়—‘অজাত গছৰ বিজাত ফল’। তেওঁ হাত যোৰ কৰি বৰবাবুক বিনয়ভাৱে চকীত বহি জিৰনি লবলৈ কলে। লগতে কলে—অসভ্য ছাতি-টোকনে এতিয়াহে ভাল শিকনি পাইছে ছাৰ! আপোনাৰ টুপীটো দেখি সিহঁত নিজেই নামি যাব লাগিছিল। পিছে ছাৰ, খবৰ নিদিয়াকৈ আহিল দেখোন।

বৰবাবুই কলে—তোমালোকৰ আচল ৰূপটো চাবলৈ আহিছোঁ। এই চকীতো বহা যায়নে? ভদ্ৰতা নজনা জজ্বলী পণ্ডিতৰ চকীত বহি মই অপৰিত্র হব নোখোজোঁ। ছাত্ৰবোৰক তুমি শৃঙ্খলাৰ কথা কি শিক্ষা দিবা, নিজে যেতিয়া এনেকুৱা গোকাট জলছ?

শিক্ষকক তেনেকৈ ভৎসনা কৰা শুনি ছাত্ৰবোৰ তেনেই বেবুৱা লাগিল। সিহঁতে এবাৰ পণ্ডিতৰ ফালে, এবাৰ বৰবাবুৰ ফালে চাবলৈ ধৰিলে।

সহকাৰী শিক্ষকজন সেইদিনা অনুপস্থিত আছিল। তাকে জানিব পাৰি পৰিদৰ্শকে কলে—এইখন পঢ়াশালি নহয়, তুমি এইখন গৰুশালি পাতি লৈছা। দুটা গৰখীয়াৰ এটা থাকিলে আনটো নাথাকে। পালপাতি গৰু ৰখে। হয় নে নহয়?

পণ্ডিতে কলে—ছাত্ৰবোৰক পৰীক্ষা কৰি চালেহে বুজিব ছাৰ, সিহঁত গৰু নে মানুহ। গৰুক মানুহ কৰাটোৱেইটো আমাৰ কাম। এনেবোৰ গৰুক ৰখিবলৈ আৰু কোবাই-কিলাই সিহঁতক মানুহ কৰিবলৈ বিধাতাই আমাৰ কপালত লিখিছে। লোকৰ গালি-শপনি খাই হলেও আমি তাকে কৰিব লাগিব; কাৰণ, সেইটোৱে আমাৰ কৰ্তব্য।

—খোৱা, খোৱা, মানুহ কৰিবা। জজ্বলী স্বভাৱ তোমাৰ নিজৰেই যোৱা নাই। নিজে সিহঁতৰ শাৰীত আছা, সিহঁতক তুমি কেনেকৈ মানুহ কৰিবা? এইবোৰ অলগৰ্দ্ধ শিক্ষকক লৈ আমি স্কুল ভাল কৰো কেনেকৈ? জানোৱাৰ ক'ৰবাৰ!

এনেকৈ আৰু দু-আঘাৰমান কবহে পালে—পণ্ডিতে কলে, ‘ছাৰ’, ধৈৰ্য্যৰ এটা সীমা আছে। ভগৱান শ্রীকৃষ্ণয়ো বোলে শিশুপাল ৰজাৰ এশটা গালিহে সহিছিল। ময়ো সহিলোঁ। মোৰ নাম ভূধৰ। গাঁঠীয়া মালৰ পুতেক ভূধৰ মই। পিতাই অকলে তিনিটাক পাৰে, মইনো এটাকো নোৱাৰিম নে? ল'ৰাহঁত, তহঁত ঘৰলৈ যাগৈ। বৰবাবুৱে স্কুল আজি ছুটি দিছে। বৰবাবু আহিলে স্কুল ছুটি হয়। যাগৈ, যা, যা।

এনেকৈ কোৱাৰ লগে লগে ছাত্ৰবোৰে উৰুলীকৃত হৈ ঘৰলৈ লৰ দিলে। পণ্ডিতে সেই খেলিমেলিৰ সুযোগতে বৰবাবুৰ টুপীটো হাতত লৈ বহুত দূৰলৈ বাহিৰলৈ দলিয়াই দিলে; লগে লগে মুখেৰে কলে, ‘আৰু চাই থাকিলে নহয় ছাৰ, আহক এতিয়া কাৰ বল কিমান চাঙ, বাবুৰ নে জজ্বলীৰ!’ এই বুলি চকুৰ পচাৰতে ধৰি বৰবাবুক পণ্ডিতে প্ৰথমে লপাথপা, তাৰ পাছত উত্তম-মধ্যম আৰু শেষত ধমাধম লগাই—কলে, আৰু বেছি নিদিও; যাওক এতিয়া। প্ৰাণটো বচাই ধৰ্ম্ম কৰোঁ। সৌভাগ্যৰ কথা, ছাত্ৰবোৰে গ্ৰাহ-গজেন্দ্ৰৰ এই যুঁজখন নেদেখিলে।

বৰবাবুৱে ঘোচা-ভুকু-চৰ-কিল খাই শিক্ষকৰ হাতৰপৰা এৰাই টুপীটো বুটলি লৈ চাইকেলত উঠি পলাই পত্ৰ দিলে।

পিছদিনা ভূধৰ পণ্ডিতক পুলিচে ধৰি নিলেহি। লগে লগে বাপেক গাঁঠীয়াই গৈ জামিন দি পুতেকক খালাচ কৰিব খুজিলে। পুলিচে পণ্ডিতক জামিনত এৰি নিদিলে। গাঁঠীয়াই তেতিয়া পোনে পোনে ঘৰলৈ আহি ভাৰভেটী লৈ ফুকন চাহাবৰ ওচৰলৈ মান্দাকাটা পাহাৰৰ মাজেদি পোন বাট ললে। ওৰে ৰাতি

বাটকুৰি বাই আহি তেওঁ পূবে ধলফাট দিওতেই ব্রহ্মপুত্ৰ নাৱেৰে পাৰ হ'ল আৰু ফুকনৰ সাক্ষাৎ লভিলেহি। দুৰত প্ৰায় ১৭১৮ মাইলমান হব। পাহাৰৰ খলাবমা বাট।

ফুকনে চাহ-জলপান খাই আহি আৰামী চকীত বহি লৈ কলে—
কিমান টকা আনিছা? ফুকনক মোকদ্দমাৰ ফিজ আৰু খৰচ দিব লাগিব নহয়।

—হজুৰ, দুখীয়া মানুহ: গাখীৰ বেচি গোটোৱা পাঁচ শ টকা আছিল, তাকে সম্প্ৰতি আনিছোঁ। ইয়াকে কৈ তেওঁ কঁকালত বান্ধি লোৱা দীঘল জলীয়া মোনাৰপৰা চিকাৰুপ পাঁচ শ উলিয়াই বটাখনত গণি গণি থলে।

ফুকনে গাঁঠীয়াৰ লগত কথা পাতি মোকদ্দমাৰ আৱশ্যকীয় কথাবোৰ সুধি ললে। তেওঁ কলে—মই আজি মঙ্গলদৈলৈ নগলেও হব। তোমাৰ ল'ৰাক জামিনত খালাচ দিয়াৰ ব্যৱস্থা মই আজিয়ে কৰিম। মোকদ্দমা উঠিলে দিনৰ দিনা মোক আৰু পাঁচ শ টকা দিবা। দিনটোৰ কথাও মনত পেলাই দিবাহি।

মোকদ্দমাৰ শুনানিৰ দিন আহিল। ফুকনৰ জেৰাৰ দিনা মঙ্গলদৈ আদালতৰ সন্মুখৰ ময়দান লোকে লোকাৰণ্য হ'ল। আদালততো মানুহ নধৰা হ'ল। ফুকন আহিছে বুলিলে এনেয়ে মানুহ ভৰি পৰে—তেওঁক চাবলৈ—তেওঁৰ কথা শুনিবলৈ। তাতে সেইদিনা স্কুল চোৱা বৰবাবুক মৰা মোকদ্দমাৰ জেৰা হব।

জেৰাৰ আগতে এদিন গাঁঠীয়া মালে পুতেকক লগত লৈ গৈ ফুকন চাহাবক লগ ধৰিছিল আৰু জেৰাৰ উত্তৰত প্ৰতিপক্ষৰ উকীলৰ আগত কি কব লাগিব সুধিছিল: ফুকনে ইয়াকে মাত্ৰ কৈছিল—যি কৰিছিল। সকলো সৈ কাঢ়িবা; বুজিছা? কথা লুকাব নালাগে। মিছা কব নালাগে। মিছাকে যদি কব লাগিল তেনেহলে ইমান টকা ভাঙি ফুকনক লগাব লাগে কিয়? ফুকন আছে, ভয় নাই—। তাৰ মাজেদিয়েই মই

তোমালোকক খালাচ কৰি আনিম। তেতিয়া কিন্তু ফুকনৰ ফিজ এই পাঁচ শ টকাৰ উপৰি লেখি লেখি আৰু এহেজাৰ দিব লাগিব। আৰু শুনা, গৰিবৰ বুলিহে মই ইমানতে মান্তি হৈছোঁ। বাবু বা ভাল ধনী মানুহৰ মোকদ্দমা হ'লে মই দুহেজাৰৰ কমত খোজকে নলৰালোহেঁতেন! বাপেক-পুতেক দুয়ো একমুখে কলে—‘দিম, হজুৰ, নিশ্চয় দিম। আমি জবান নেৰো।’

জেৰাৰ সময়ত টুপটুপীয়া বঙা মুখৰ বৰবাবুক ফুকনে জেৰা কৰি কৰি আৰু বঙা কৰি তুলিছিল। ফুকনে সুধিছিল—আপুনি স্কুল পৰিদৰ্শন কৰা ‘এছ. আই অব স্কুলচ্’: আপোনাক মানুহে বৰবাবু বোলে! আপুনি চৰকাৰী চাকৰিয়াল। আপুনি মিছা কথা নকব। ভূধৰ পণ্ডিতে আপোনাক অপমান কৰিছিল, নহয় নে? কোন তাৰিখে কৰিছিল? ‘ডায়েৰী’ চাই কব আকৌ; নহলে ভুলকৈ কৈ পিছত কৈ ফুৰিব—ফুকনে ওলটপালট প্ৰশ্ন কৰি মোৰ সকলোবোৰ ভুল লগাই দিলে। আপোনাক ভূধৰে কথাৰেহে অপমান কৰিছিল নে মাৰিছিলো? এক চৰ মাৰিছিল নে কেইবা চৰো? আপুনি দুখ পাইছিল নে? কিমান দুখ পাইছিল? আপুনিও তেওঁক চৰ মাৰি দিয়া নাছিল নে? তেনেহলে আপুনি যীশুখৃষ্টৰ দৰে এখন গালত এটা চৰ খাই উঠি আনখন গাল পাতি দি বৈ আছিল? আপুনি তেওঁৰো চুলিত ধৰি গ্ৰাহ-গজেন্দ্ৰৰ যুদ্ধ চলোৱা নাছিল নে? চাব, মিছা কথা নকব আকৌ। এইখন আদালত। ধৰ্ম্য বিচাৰৰ ঠাই। মিছা কলেও ফুকনে ধৰিব পাৰিব—আদালতেও বুজি পাব। প্ৰথম চৰটোত কিমান দুখ পাইছিল? বাগৰি পৰিছিল নেকি? মূৰ আচন্দ্রাই কৰিছিল নে? আগতেও আপুনি কেতিয়াবা তেনে চৰ-টকা আৰু ক'ববাত খাইছিল নেকি? ছাত্ৰবোৰে আপোনালোকৰ যুঁজ চাই হাত চাপৰি বজাইছিল

নেকি? আপোনাৰ দাঁতৰ গুৰিয়েদি তেজ ওলাইছিল নেকি? সেই মাৰৰ বিষ এতিয়াও আছে নেকি?

বাক, ভূধৰ পণ্ডিতক গৈ আপুনি পোনতে কেনে অৱস্থাত পাইছিল? তেওঁ কি কৰি আছিল? তেওঁ আপোনাক নমস্কাৰ দিছিল নে নাই? বহিবলৈ কোৱা নাছিল নে? তেওঁৰ ব্যৱহাৰত আপুনি তেওঁক কিবা মদ, ভাং আদি খোৱা বুলি সন্দেহ কৰিছিল নেকি? তেওঁৰ ছাতিটো আৰু টোকনডাল আপুনি বাহিবলৈ দলিয়াই পেলোৱা নাছিল নে? যদি মদ, ভাং খোৱা নাছিল, ব্যৱহাৰতো প্ৰথমে একো বেয়া কৰা নাছিল—তেনেহলে হঠাৎ কিয় আপোনাক আক্ৰমণ কৰিলে? নে আপুনিহে তেওঁক প্ৰথমে আক্ৰমণ কৰিলে? বাক বুজিলোঁ সকলো। পিছে কোনে কাক বলে পাৰিলে? কাৰ ভাগত সৰহ হ'ল? মাৰ খাই আপুনি আকৌ চাইকেল চলাই আহিব পাৰিছিল নে? তেওঁ পাছে পাছে খেদা নাছিল নে?

ফুকনৰ এনে এশ এবুৰি জেৰাত ৰাইজৰ হাঁহিৰ কিৰিলি উঠিছিল। পুলিচে জনতাক সংযত কৰি ৰাখিব লগীয়া হৈছিল। জেৰাৰ কোৰ যিমান বাঢ়ে, বৰবাবু সিমান বেছিকৈ ৰঙাচঙা পৰে। ইফালে ফুকনৰো বাক্যৰ আৰু প্ৰশ্নৰ কোৰ চৰে। শেষত জেৰাৰ উত্তৰ দিওতে পৰিদৰ্শকে কি কলে, কি নকলে নিজে একো কব নোৱাৰাত পৰিল। মহকুমাধিপতি চাহেব নিজেই আছিল সেই মোকদ্দমাৰ বিচাৰক।

মোকদ্দমাৰ ৰায়ৰ দিনা শুনা গ'ল—ভূধৰ পণ্ডিত খালাচ হৈছে। কিছুদিন চাকৰি কৰি থাকি পিছত তেওঁ সেই চাকৰি সসন্মানে ইস্তফা দিছিল। ভূধৰ পণ্ডিতৰ মোকদ্দমাত ফুকন চাহেবৰ ওকালতিৰ কথা আজিও মঙ্গলদৈয়া পুৰণি লোকৰ মুখে মুখে।

দেশভক্ত ফুকনৰ বাগ্মিতাত আঞ্চলিক মাত-কথাৰ যাদু

কথাশিল্পী তৰুণৰাম ফুকন ডাঙৰীয়া আছিল এজন ভাষাৰ যাদুকৰ, জাতেপাতে যাদুকৰ। তেওঁ বাককৈয়ে বুজিছিল যে মাতৃভাষাৰ ঘৰুৱা মাত-কথাৰে মানুহৰ আপোনজন হৈ যিমান কাষ চাপিব পাৰি, তেওঁলোকৰ সৈতে যিদৰে হলিগলি কৰিব পাৰি আন কোনো উপায়ে নোৱাৰি। হাজোলৈ গৈ হাজলীয়া মাত আৰু বৰপেটালৈ গৈ বৰপেটীয়া মাত মাতিলে তাৰ লোকে যেনেদৰে সেই লোকক নিজৰ বুকুৰ বান্ধি বুলি সাৱটি লব, উজনিৰ হাজাৰ গুৱলা, সুৰীয়া, লেনিয়া, মো-বৰষা কথা কলেও তেনেদৰে নলব। নকলেও হব যে ফুকন ডাঙৰীয়া আছিল অসমৰ বিভিন্ন ঠাইৰ আঞ্চলিক মাত-কথা আৰু তাৰ থলুৱা ঠাচবোৰৰ এগৰাকী বিচক্ষণ ওজা। এনে ভাষাজ্ঞানে বেৰিফটাৰ ফুকনক ওকালতিতো কিন্তু কম সহায় কৰা নাছিল। অভিজ্ঞতাৰ পৰা তাৰে দুটা-এটা উদাহৰণ দিয়া যাওক।

১৯৩৪।৩৫ চন মানৰ কথা। মঙ্গলদৈৰ উজনি অঞ্চলত* এটা ডাঙৰ খুনী মোকদ্দমা হৈছিল। খুনী মানে খুনী-ডকাইতি। ৰাতি এঘৰ আঢ়াৰন্ত লোকৰ ঘৰত ভালেকিজন ডেকা ল'ৰাই

* মঙ্গলদৈৰ উত্তৰ অঞ্চল উজনি নামে জনা যায়। হুকনান্ধীৰ সাহে ৰজাৰ (সাথে সদাগৰৰ) ঘৰ এই উজনিতেই আছিল। আজিও তাত থকা বেউলাৰ বিয়াখলা নামৰ ঠায়ে তাৰ সাক্ষ্য দিয়ে। (স্বৰ্গীয় দীনেশ্বৰ শৰ্মাৰ 'মঙ্গলদৈ' চাওক)।

ধন-সোণ পোৱাৰ আশাত ডকাইতি কৰিবলৈ গৈছিল। তাতে আচামীয়ে ফুকনক বেৰিষ্টাৰ ধৰিছিল। বিচাৰক আছিল তেতিয়াৰ মহকুমাধিপতি হাকিম কালিৰাম মেধি ডাঙৰীয়া। মেধি ডাঙৰীয়াৰো এটা বিশেষত্ব আছিল এই যে তেওঁ য'লৈকে যায় তাতে তাৰ থলুৱা লোকৰ মাত-কথা, আচাৰ-ব্যৱহাৰ, ৰীতি-নীতি, ধৰ্মীয় অনুষ্ঠান আৰু কাৰ্য্যৱলী আদিলৈ সদায় লক্ষ্য কৰিছিল আৰু লক্ষ্য কৰায়ে নহয়, নিজৰ টোকা বহীত সেইবোৰ লিখি ৰাখিছিল। তেওঁৰ বৃহৎ 'অসমীয়া ব্যাকৰণ আৰু ভাষাতত্ত্ব' গ্ৰন্থৰো সৃষ্টি হৈছিল সেইদৰেই। তেওঁ আকৌ মঙ্গলদৈৰ বৰখেলীয়া মহন্তসকলৰ (স্থান বিশেষে এওঁলোককে ৰাতিখোৱা সম্প্ৰদায় বোলে) ভক্তিৰ গুপ্ত তত্ত্ব আৰু আচৰণীয় পদ্ধতিবোৰ শিকিবৰ কাৰণে নিজে মালাখন্তা (মালাগুটি), টুপী আদি পিন্ধি হাতত টোকন লৈ ঠগী (ভকতসেৱা) খাবলৈ গৈছিল। পিছে উপৰোক্ত মোকদ্দমাটোত ফুকনে গোচৰৰ শুনানিৰ দিনা এটা উজনীয়া বড়ো-কছাৰী লোকক জেৰা কৰোঁতে শুধিলে—হে'ৰা বৰডেকা কাকা, পুলিচে ধৰা এই চেঙেৰা 'লিকিৰাটো' তোমাৰ কি হয় নো?

—কি হবো নো আৰু দেউতা, গুৰ্গুৰীয়া পো হয় আৰু। ফুকনে হাকিমক মোকদ্দমাৰ জবানবন্দীৰ নঠিত কথাটো লিপিবদ্ধ কৰিবলৈ কলে। 'গুৰ্গুৰীয়া পো'—কথাটো ভাবি হাকিম কিঞ্চিৎ হতভম্ব হ'ল। কলে—মই স্পষ্টকৈ বুজা নাই; পোশুপুত্ৰ নেকি?

ফুকনে কলে—একেবাৰে ঠিক সেইটো নহয়। বৰডেকা, হাকিমক তোমাৰ গুৰ্গুৰীয়া পোটো নো কেনেকৈ 'লাগিল' বুজাই কোৱাচোন। তেওঁ জানিব খুজিছে।

সি কলে—এঃ সেইটোনো কি বুজাবা লাগা কথা? হজুৰে সোচাকেয়ে বুঝা নাই নেকি? শুন তেন্তে। হাকিমৰ মাকক যেনবা মই মোৰ তিৰী কৰি আনলু আৰ। হাকিম তেতিয়া

চান। চলি। হাকিম মাকৰ লগতে মোৰ ঘৰকলেগি আহিল। হাকিমে তেতিয়াৰপে মোক বাপাই বুলি মাতেই। তেতিয়া হাকিম হ'ল মোৰ গুৰ্গুৰীয়া পো আৰু। এই লিকিৰাটোও মোৰ তেনে গুৰ্গুৰীয়া বেটা।

বাইজে গিৰ্জনি মাৰি হাঁহি উঠিল। মেধি ডাঙৰীয়াই ফুকন চাহাবৰ ফালে চোৱাত ফুকনে—'হয়, ঠিক সেয়ে' (ইয়েচ্ জাফ্ ডেট্) বুলিলে।

আকৌ জেৰা চলিল। বৰডেকাই কলে—পিছে মোৰ এই গুৰ্গুৰীয়া বেটাটো ঘটনাৰ দিনা হজুৰ, মোৰ ঘৰতে আছিল। শেতেলিত 'কেলঢ়েং' দি পৰি আছিল। কেন্ধে আছিল কওঁ শুনক। সেদিনাখান সি আমাৰ ঘৰতে এটা ডাঙাৰ ঘটনা কচ্ছিল দে। 'মুখান্ধেৰি' পৰত তাক কি মৰখখে ধৰ্লা—সি আন্ধাৰে-মুধাৰে যাই আখলৰ উপৰৰ ধোঁৱাচাঙৰপে গুৰা সান্দাহৰ কলহ নুমেই আনি কাহীত বাকী লৈ তাতে চাঙত আলেই থৰা চুৰাৰ ভৰাপে এসোপামান চুৰা ঢালি সোপোৰাই খাবা ধৰাতে বিহু খালা। বিহু খাইতো ইতা মৰেই। ঘূহৰ ঘূহৰকৈ কাহি থাকা শুনি মাকে চাতিখৰ লৈ যাই তাক তেন্কে মৰেই হান দেখি আখামুখাকে মূৰত পানী ঢালি দিলা আৰু তাকে কৰাতহে সি বাচিল। নহলি সি সিদিনাই মৰিলহয়। আমাৰ কাষৰে ভোখোৰা, হেথো, বৈহগু আৰু কোণাকাটাহাঁতে আহি তাক তেন্কে পৰি থাকা দেখি ধৰাধৰিকে তুলি নি শেতেলিত ঘূমেই থৈ গৈছিল। বেটাৰ সিদিনা ভাত-পানী নাই। সি নো ৰাতি চোৰ কৰবা গেল কেন্কে দেউতা? আমাৰ কিবা কয় নহয় দেউতা, বোলে—'যেতিয়া শিয়ালে চৰু মাৰ্লা, তেতিয়া কুকুৰ দেখোন দেশতে নাছিল।' তাৰো সেয়ে কথা হজুৰ।

ফুকনে ইংৰাজীতে কলে—ঘটনাটো আপুনি বুজিলেই।

হাকিমে কলে—হয়, বুজিলোঁ। এই কথাবোৰৰো চুৰা, চুৰাৰ ভৰা, কেলচেং—এইবোৰ বুজা হৈছে। পিছে আন্ধাৰে-মুধাৰে মুখ-আন্ধাৰি পৰত সি কি ‘বিহু’ খোৱা বুলিছে—সেইটো ভালকৈ বুজি নাপালোঁ। তেতিয়া দেখোন বাৰিষা কাল। বিহুৰ সময় নহয়। বিহু খোৱা বুলি কিবা ফাঁকি দিব খুজিছে নেকি ?

ফুকনে কলে—নাই, ফাঁকি দিয়া নাই। ঠিকেই কৈছে। মঙ্গলদৈয়া লোকৰ কথাবতৰাত বহুত নতুন নতুন শব্দ পোৱা যায়। ‘বিহু’ মানে আমি যি বুজোঁ—মঙ্গলদৈত সেই বিহুৰ আৰু এটা অৰ্থ আছে। ইয়াতো সেই অৰ্থহে হৈছে। আমাৰ বিহু, দোমাহী বা সংক্ৰান্তিও তেওঁলোকৰ একপ্ৰকাৰ বিহু, আৰু অন্য একপ্ৰকাৰ বিহু তেওঁলোকে মাজে সময়ে খায়—অৱশ্যে আমিও খাও, সেই নামত নাখাও। তেওঁলোকে ‘মাছ’ বুলিয়ে খায় আমি যেনিবা ‘জিজি’ বুলি খাও। লৰালৰিকৈ বা উখামুখাকৈ খাওতে গাঁঠি খোৱা বা চৰচৰি খোৱাটো হ’ল এই মঙ্গলদৈৰ দ্বিতীয় অৰ্থৰ ‘বিহু খোৱা’। প্ৰথম অৰ্থটো ভালেই, দ্বিতীয়টোহে কেতিয়াবা কাল হব পাৰে। মঙ্গলদৈৰ এই দ্বিতীয় অৰ্থৰ—চৰচৰি খোৱা বিহুটো বোধহয় ‘বেহু’ বা ‘বুহ’ শব্দৰ অপভ্ৰংশ। কিয়নো চক্ৰবেহুত গাঁঠি লাগিয়ে অভিমন্যু মৰিছিল। বৰডেকাৰ ল’ৰাৰো গতি সেইদিনা অভিমন্যুৰটোৱে হব ধৰিছিল—শুকান গুৰি সান্দহত জুলীয়া গুৰ সানি এঠা-সিঠাকৈ সোপাসোপে গিলোতে তাৰ এই গতি হৈছিল। বোধহয় সি মিছা কোৱা নাই।

কথা শুনি হাকিম মেধিডাঙৰীয়াই খন্তেক তভক মাৰিলে। তেওঁ অতৰ্কিতেই মেজৰ তলৰ সোফালৰ দাঁঘল হাতপেৰাটোৰপৰা এটা সৰু বহী উলিয়াই ললে আৰু তাত লৰালৰিকৈ কিবা টোকা লিখাত লাগি গ’ল। ফুকন ডাঙৰীয়াই কিবা বুজিব পাৰিয়ে হবলা কলে—লাগিলে মই মঙ্গলদৈৰ এনে অনেক অৰ্থপূৰ্ণ কথা আপোনাক কেতিয়াবা সময় পালে কম।

পুনৰ জেৰা চলিল। শেষত হাকিমে কলে—দুয়ো পক্ষকে আপোচ কৰাই দিব পাৰিলে বোধহয় ভাল আছিল নেকি ? কিবা এটা কৰিব নোৱাৰি নে ?

ফুকনে কলে—হয়, পিছে বোধহয় তাৰ বাবে এটা দিন লব লাগিব ; চেফ্টা কৰি চোৱা যাওকচোন ! —এই বুলি দুয়ো পক্ষকে ফুকন ডাঙৰীয়ায়ে আপোচৰ কাৰণে বাহিৰলৈ গৈ কথাবতৰা হবলৈ উপদেশ দিলে। ফৰিয়াদীৰ উকীলেও তাতে হয়ভৰ দিলে।

আসামী-ফৰিয়াদী উভয় পক্ষই তেতিয়া হাকিমক কৰপুটে কলে—হজুৰ, তেনেহলে আমি বাহিৰলৈ গৈয়ে একখোৱা গোলমাল কৰি চাও, ইয়াত আদালতত গোলমাল কৰা ঠিক নহব ! আমাক ‘অলমান’ সময় দিয়ক।

মেধিচাহাবে পুনঃ একো নকৈ অলপ থমকি ৰোৱা দেখি ফুকনে হাঁহি মাৰি কলে—এই ‘গোলমাল’ৰো মঙ্গলদৈত বিহুৰ দৰে দুটা অৰ্থ আছে। এটা কিন্তু আনটোৰ বিপৰীত। ইয়াৰ দ্বিতীয় অৰ্থটো হৈছে—আপোচে মিলিবৰ কাৰণে শান্তিত সন্তোষেৰে চলোৱা আলোচনা ; হাই-কাজিয়া নহয়। —মেধি হাকিমে এইবোৰো তেওঁৰ নোট বহীত সেইটো টুকি থলে।

বেৰিফটাৰ ফুকনে বহু কৰি কলে—শুনাত গোলমালৰ দৰেই আৰু এটা শব্দ জানে নে ? ‘গোলমাল’ৰ প্ৰথম ‘ল’ টো মচি দিলেই হ’ল—‘গোমাল’। মঙ্গলদৈত ‘গোমাল’ মানে কি জানে নে নাজানে ? —হাকিমে জনা-নজনাৰ মাজত ভাবিবলৈ ধৰোতেই ফুকনে কলে—মঙ্গলদৈত ডাঙৰীয়া বতৰক ‘গোমাল’ বতৰ বোলে ; ‘গোমা’ নহয়, ‘গোমাল’। উকীল সকলে হাঁহি মূৰ দুপিয়ালে।

সেইদিনা মোকদ্দমা আপোচ নহ’ল। উভয় পক্ষই দিন ললে। মোকদ্দমাৰ দিন পৰাৰ পাছত মেধি আৰু ফুকন—দুয়ো ডাঙৰীয়াৰ মাজত মঙ্গলদৈয়া মাতকথা সম্পৰ্কে ভালেখিনি সময় আলাপ-আলোচনা হৈছিল। তাতেই ফুকনে উকীলসকলৰ আগতে

মঙ্গলদৈয়া ভালেমান বিশেষার্থৰ শব্দ কৈ সকলোকে স্তম্ভিত কৰিছিল; তাৰে সচৰাচৰ ব্যৱহাৰত থকা কেইটামান আছিল— ঝীয়া, লিকিৰা, চৌকা, হুহি লগা, ভিনা দিয়া, হিট লগা, কন্নিয়াৰ বেটা, মাটি খাইটী মাছ, মেমেধু, গভিয়া, অলমান, খোৱাৰ, নিস্কা, ঘুমেইগৰিয়া ইত্যাদি।

(২)

সেইদিনাখনেই গধূলি উকীলখানাত ফুকন ডাঙৰীয়াক উকীল সন্মাই চাহ-মেলত আদৰণি জনাবলৈ নিমন্ত্ৰণ কৰিলে। ফুকন যথাসময়ত ওলালহি। এইবাৰ আহিল অসমীয়া সাজপাৰত আটক ধুনীয়া অসমীয়া ডাঙৰীয়াজন হৈ। আসনত বহিলত সকলোৱে তেওঁক নমস্কাৰ জনালে। কিন্তু কোনেও তেওঁৰ লগত মনখুলি কথা পাতিবলৈ সাহ কৰা নাই, কাৰণ প্ৰায় সকলোটিয়ে আছিল ডেকা উকীল, ফুকনৰ 'চেলা' (শিষ্য)। তুৰুপীয়াকৈ যি কথা-বতৰা চলিল তাৰো বিষয়বোৰ হ'ল—তেনেই সাধাৰণ বিধৰ; ধৰক, খেতিপথাৰৰ অৱস্থা, ঘৰ-সংসাৰ কাৰ কেনে চলিছে, গাঁৱৰ সাধাৰণ মানুহৰ স্বাস্থ্য অৱস্থাদি কেনে ইত্যাদি। এনেতে আহিল উকীল ৰত্নেশ্বৰ দাসগুপ্ত। এওঁ আছিল টাউন কমিটিৰ চেয়াৰমেন। চহৰৰ জ্ঞানী, মানী, আদৰ্শীয়া, কথাচহকী লোক। ৰায়চাহাব দাসগুপ্ত বুলি তেওঁক সকলোৱে জানে আৰু মানে। তেওঁ সাহসী আৰু স্বভাৱতে তৰ্কিক। তেওঁ আহি পোনেই নমস্কাৰ জনাই ফুকন চাহাবক কলে—ছাৰ, ই কেনে কথা? আপুনি কংগ্ৰেছী নেতা! আপুনি এনে ফিৰ্ফিৰীয়া বিলাতী ধুতী-চাদৰ-পাঞ্জাবী পিন্ধিলে আনে কি কৰিব?

ফুকন দাংখাই উঠিল। পোনেই কলে—ৰায়চাহাব, মই আপোনাক ইমান দিনে বহুত জনাবুজা লোক বুলি ভাবি আছিলোঁ। আজি আপুনি মোৰ ভুলটো ভাঙিলে। আপোনাৰ এই সামান্য

কথাখিনিৰ খবৰো নাই যদি আপুনি নো কি ওকালতি কৰিব? দেশৰ বা-বতাহ, দুনিয়াৰ খবৰ আৰু নিজৰ পৰিস্থিতিবোৰো ইয়াদ অলপ ৰাখিব লাগে। তাতে আপুনি ৰায়চাহাব মানুহ!

উকীলসকলৰ মুখৰ মাত হেৰালঃ সকলোৱে বিবৰ্ণ হৈ তেনেই শিলপৰা কুপতীৰ দৰে হ'ল।

ফুকনে কৈ গ'ল।—আপুনি জানে নে আজি ভাৰতত কিমান বিধৰ খদ্দৰ ওলাইছে আৰু কেতিয়া কোনবিধ কোনে পিন্ধে? নাজানে যদি শুনক। এক আছে শান্তিপুৰী খদ্দৰ। তাৰো আকৌ দুবিধঃ তিব্বতাসকলে ঋতুৰত কটা সূতাৰ এবিধ, আৰু হাতে-কটা জধলা সূতাৰ অণ্ড এবিধ। এই ঋতুৰ সূতাক বিলাতী সূতায়ে পাতিব নোৱাৰে। কাপোৰ কি চাব? পখিলাৰ পাখিতকৈও মিহি। আপোনাৰ কিজানি কমালো সিমান মিহি নহয়। তাৰ দাম বেছি। বিশেষ বিশেষ সময়ত আৰু গৰম কালি সেইবোৰ ডা-ডাঙৰীয়া লোকে পিন্ধে। হাতেকটা জধলা সূতাৰ খদ্দৰৰ দাম কম। পিন্ধিলে তাক একো নজনা জনেও খদ্দৰ বুলি বুজে। আজিলৈকে আপুনি বোধহয় সেইবিধেই দেখিছে; অণ্ডবোৰ দেখাই নাই। দেখা দূৰৰ কথা খুব সম্ভৱ শুনাও নাই!

আকৌ শুনক শুনক। জয়পুৰী খদ্দৰ, যোধপুৰী খদ্দৰ, কানপুৰী খদ্দৰ, দিল্লী-কনৌজীয়া খদ্দৰ, আউধীয়া বা অযোধ্যাৰ খদ্দৰ—আৰু কিমান বিধৰ যে খদ্দৰ আছে! কিচিমে কিচিমে জিনিচ, খাপে-খলপে দাম-দৰ। আপুনি কি বুজিব? মই খদ্দৰৰ মহিমাকে আজি ওৰে নিশাটো আপোনাক কৈ শুনাব পাৰোঁ। এবাৰ কি হ'ল জানে? এজন বিলাতী চাহেবে বোম্বাই চহৰত মিহি খদ্দৰৰ কোট-পেণ্ট-নে'কটাই পিন্ধি তেওঁৰ লগত আত্মীয়তাৰে কথা পাতি থকা বন্ধু এজনৰ কাপোৰৰ চিক্চিকীয়া ৰং আৰু বাহাৰ দেখি মনৰ খু-দুৰনি দমাব নোৱাৰি স্থমি পেলাইছিল—বন্ধু, আপোনাৰ এই কাপোৰ জাপানী নে বিলাতী? কোন দোকানত পায়?

এইদৰে গল্প-গুজব, আলাপ-আলোচনাত সময় পাৰ হৈ গ'ল। চাহ-জলপানৰ অন্তত ফুকন চাহাব চাৰ্কিট বঙালৈ উভতিল। তাৰ পাছত এজন ডেকা উকীলে ৰায়চাহাব ডাঙৰীয়াক সোধক—ছাৰ, আপোনাক নো বাক আজি বাটৰ কচু গাত ঘঁহি লবলৈ কি কুণ্ঠাই পাইছিল? ফুকনৰ মুখ দেখো আপুনি জানেই! তাত সবস্বতীৰ বাহ। তেওঁক কোনে তৰ্কত পাৰিব?

ৰায়চাহাবে উত্তৰ দিছিল—তোমালোক ডেকাসকলৰ হ'ল সেইটোৱেই ঘাই দোষ। জলকীয়াৰ জ্বাল চোবালেহে পাবা—চাই থাকিলে পাবা নেকি? আঙ্গুৰ বা আপেলৰো সেই একে কথা। তাক একামোৰ মাৰি চাবা—তেতিয়াহে তাৰ জুতি কেনে বুজিব পাৰিবা। ফুকন চাহাবক যদি আজি মই জোকাই নললোঁহেতেন তেনেহলে তোমালোকে খদ্ৰৰ বিষয়েই ইমানবোৰ কথা ক'বপৰা শুনিলাহেতেন? এইবোৰ কথাৰ হয়তো বহুখিনিযে তেওঁৰ নিজৰ উদ্ভাৱন। কিন্তু দেখিলানে কেনে বহু-চৰোৱা কথা, কেনে লালিত্যপূৰ্ণ বৰ্ণনা—শুনিলে যেন শূনি থাকিবৰ হে মন যায়। মনত ৰাখিবা বাধা পালেহে সৰু নিজৰাটোৰো মৰ্মস্পৰ্শী মাত ওলায়। আগলৈও তোমালোকে তাকে কৰিবা। ফুকন হ'ল বসৰ ভঁৰাল, কিন্তু সেই বস চেপি বাহিৰ কৰিব জানিব লাগিব। ঘৰত দুস্বৰতী গাই থাকিলেই নহয়—খীৰাৰ জনা গোৱালো থাকিব লাগিব। গীতাত জানো পোৱা নাই—

সৰ্বোপনিষদো গাবো দোন্ধা গোপালনন্দনঃ।

পাৰ্থো বৎসঃ সূধীৰ্ ভোক্তা দুগ্ধং গীতামৃতং মহৎ।

ৰায়চাহাবৰ যুক্তিৰো গভীৰতা কম নাছিল।

(৩)

এই প্ৰসঙ্গতে ফুকন ডাঙৰীয়াৰ ভাষাজ্ঞান সম্পৰ্কীয় আৰু এটা ঘটনা মনত পৰিল। তাহানিখনৰে কথা। তেতিয়া কংগ্ৰেছে

মন্ত্ৰিত লব নে নলব তাকে লৈ নিজ দলৰ মাজতে থৈয়া-নথৈয়া বাদ-বিতণ্ডাৰ ৰণ। কোন কাকতত পঢ়িছিলোঁ ভালকৈ মনত নাই। ফুকন ডাঙৰীয়াই কংগ্ৰেছে মন্ত্ৰিত গ্ৰহণ কৰাৰ প্ৰয়োজনীয়তা সম্পৰ্কে যুক্তি দৰ্শাই কাকতত দিয়া এটা বিবৃতিত কথাৰ লাচতে কৈছিল যে কংগ্ৰেছী মন্ত্ৰী হব লাগিব-কৰ্ম্মথ, চৰিত্ৰবান, বাকপটু, বুদ্ধিমান আৰু ব্যক্তিত্বসম্পন্ন নেতা হোৱাৰ উপৰিও—হব লাগিব সৰ্বতোপ্ৰকাৰে এজন 'সূচক' ব্যক্তি। তাৰে উত্তৰ দি অলপ দলৰ কংগ্ৰেছী নেতা ত্যাগবীৰ হেম বৰুৱাই—বহু কথাৰ মাজতে 'সূচক' এই শব্দটোৰ ব্যঙ্গাৰ্থ দৰ্শাই কৈছিল যে কংগ্ৰেছে মহাত্মাজীৰ নেতৃত্বত ত্যাগৰ পথ গ্ৰহণ কৰিছে; তাৰে কিছুমানে এতিয়া মন্ত্ৰিত মোহ আৰু ভোগ-বিলাসৰ লোভত পৰিয়ে হওক বা যি কোনো কাৰণতে নহওক, মন্ত্ৰিত গ্ৰহণ কৰিবলৈ আগ্ৰহেৰে হাত মেলিছে। আমাৰ ফুকন ডাঙৰীয়াৰ মতে তেনে মন্ত্ৰী হব লাগে নানা গুণেৰে বিভূষিত এজন ব্যক্তি। তেওঁৰ মতে সেই মন্ত্ৰীজন হব লাগে ঘাইকৈ সৰ্বতোপ্ৰকাৰে এজন 'সূচক' ব্যক্তি; অৰ্থাৎ অ'ৰ কথা ত'ত লগোৱাত পৈণত অথবা লগনীয়া হিচাপে খ্যাতি থকা লোক। —বৰুৱাৰ এই ব্যাখ্যাটোৱে বহুতৰে মনত বে'চ ঠুংকুকাৰ সৃষ্টি কৰিলে।

পিছে সৰুসুৰা তৰ্কযুদ্ধত ফেৰ পতা ফুকন ডাঙৰীয়াৰ প্ৰকৃতি নাছিল। তেওঁ ইচ্ছা কৰিয়ে মনে মনে থাকিল। তেতিয়া ছদ্ম নামত হবলা কোনোবা এগৰাকী বলবান চতুৰ তাকিকৈ লিখিছিল—দুয়ো গৰাকী নেতাৰ প্ৰতি আমাৰ আন্তৰিক শ্ৰদ্ধা অপৰিসীম। পিছে এই প্ৰসঙ্গত এয়াৰ মাত নামাতি নোৱাৰিলোঁ; সেয়ে হ'ল, ত্যাগী হেমবৰুৱা দেৱে দেশভক্ত ফুকনৰ অইন বিষয়ৰ এশ এটা দোষ খুচৰি খুচৰি উলিয়াওক তাত আমাৰ মাত মাতিবলগীয়া একো নাই, কিয়নো আমি দেখাত দুয়োজনে একে গছৰ পাত, একে কংগ্ৰেছ মহাবৃক্ষতে আশ্ৰয় লৈ থকা লতা; কিন্তু দেশভক্তৰ

ভাষাৰ দোষ ধৰিবলৈ যোৱাটোহে ইজনাৰ পক্ষে আমাৰ মনত কেনেবা কেনেবা লাগিল—তাকে ধৃষ্টতা বুলিলে হয়তো অতিমাত্রা হব! আমি জনাত ফুকনৰ ভাষা নিৰহ-নিপানী অসমীয়া কথা আৰু আমি বুজাত 'সূচক' শব্দৰ তেওঁ একো ভুল ব্যৱহাৰ কৰা নাই। ভুল হয়তো অইন কোনোবা ফালেহে।

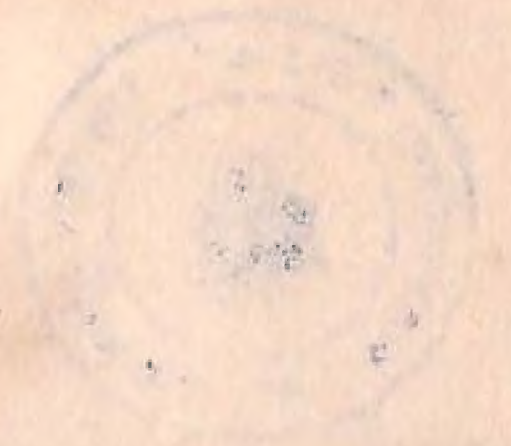
এইখন চিঠিৰ উত্তৰটোহে আৰু মজাৰ আছিল। তাত ত্যাগ-বীৰ হেমবৰুৱাই দেশভক্ত ফুকনৰ অসাধাৰণ ব্যক্তিত্ব, বিচিত্ৰ ভাষাজ্ঞান, প্রত্নতত্ত্বপ্ৰমত্তিত্ব, তাকিকতা আদিৰ যথাযথ স্বীকৃতি দি সনম্ৰে সৈ কাঢ়িছিল যে 'সূচক' শব্দটোৰ প্রকৃত অর্থনো কি তাক তেওঁ নিজেই নাজানিছিল। তাকে ভালকৈ জানি লবৰ কাৰণে তেওঁ নিজে 'হেমকোষ'খন খুলি লোৱাত তাত তেনেকৈ লিখা অর্থ পাইছিল। পত্ৰ-লিখকৰ লগত একমত হৈ তেওঁ স্বীকাৰ কৰিছিল যে জীয়া নৈয়ে সোঁত সলোৱাৰ দৰে ভাষাৰ শব্দয়ো অর্থান্তৰ গ্ৰহণ কৰে। তেওঁ কৈছিল বাণীকণ্ঠ বাগ্মী ফুকনৰ ভাষাজ্ঞান সম্পৰ্কে প্রশ্ন তোলাৰ ধৃষ্টতা তেওঁৰ সচাকৈয়ে নাই। গতিকে ভাষাৰ সেই পৰ্বটো ৰাইজে যেন তাতে এৰি দি মূল কথাটোলৈহে মন-কাণ দিয়ে।

অসমীয়া জনসমাজৰ প্রাণৰ কথা আৰু মুখৰ ভাষাৰ লগত দেশভক্ত ফুকনৰ একাত্মবোধ আছিল এনেকুৱাই। মহাত্মা গান্ধীৰ ভাষাত কবলৈ গলে—ভাষা আছিল ফুকন ডাঙৰীয়াৰ হাতত কুমাৰৰ হাতৰ কোমল মাটিৰ দৰে; তেওঁ তাক ইচ্ছামতে ভাজ দি ৰুচি অনুযায়ী গঢ়ত তুলিব পাৰিছিল।

অসম সাহিত্য সভা

প্ৰসাদ একতা ভৱন

গুৱাহাটী।

FOR POSTAGE USE ONLY
POSTAGE PAID
JUN 10 1894

অসম সাহিত্য সভা
অমৃততা প্রসাদ বৰুৱা ভৱন
গুৱাহাটী।

অসম সাহিত্য সভা
গোতা প্রসাদ বৰুৱা ভৱন
গুৱাহাটী।

প্ৰাপ্তি স্থান—

- ১। নিউ বুক ষ্টল ; পানবজাৰ ; গুৱাহাটী-১
- ২। চক্ৰবৰ্তী বাডাৰ্চ ; মঙলদৈ।
- ৩। পূৰ্বশ্ৰী প্ৰকাশন ; যোৰহাট-১
- ৪। কপকল্প বুক ষ্টল, চানমাৰি ; গুৱাহাটী-৩

অসম সাহিত্য সভা
গোতা প্রসাদ বৰুৱা ভৱন
গুৱাহাটী।